Kč 30,– 5782 ŘÍJEN 2021 *ROČNÍK 83*

ראש חדש ROŠ CHODEŠ

TIŠRI
CHEŠVAN

VĚSTNÍK ŽIDOVSKÝCH NÁBOŽENSKÝCH OBCÍ
V ČESKÝCH ZEMÍCH A NA SLOVENSKU

Synagoga v Hradci Králové, detail. Foto Štěpán Bartoš.
Z publikace *Židovské památky v Královéhradeckém kraji*. (K textu na stranách 6–7.)

NÁRODNÍ TRYZNA V TEREZÍNĚ

V neděli 5. září se v Terezíně konala tradiční pietní a vzpomínková slavnost k uctění památky československých obětí nacistické perzekuce během druhé světové války. Kvůli pandemii bylo pietní setkání přesunuto z května na podzim. Rozpaky, kritiku a nelibost vzbudila účast Tomia Okamury, místopředsedy Poslanecké sněmovny ČR a předsedy hnutí SPD, které nepokrytě šíří xenofobii a rasismus; na tryznu se Okamura dostavil na pozvání předsedy PS Radka Vondráčka (ANO).

Hlavní projev pronesl předseda Ústavního soudu, JUDr. Pavel Rychetský. Jeho projev citovala mnohá česká média a my ho přinášíme v plném znění:

Vážení vysocí ústavní činitelé našeho státu, Vaše Excelence dámy a páni velvyslanci, vážení přeživší, pozůstalí a vzácní hosté dnešní Terezínské tryzny.

Scházíme se na místech, kterými procházela smrt v té nejkrutější podobě, v místech, která budou na věky připomínat nejhorší okamžiky našich a současně i evropských moderních dějin. V místech, kde byly cílevědomě pošlapány a zcela zavrženy elementární lidské hodnoty, v místech, kam byly sváženy z celé Evropy lidské bytosti za jediným účelem – jejich postupným zbavením lidské důstojnosti a mnohdy i jejich života. V místech, která nám budou navždy připomínat, jak hluboko se mohla propadnout humanita a vzájemnost lidských bytostí a proměnit se ve zvěrstva v podobě průmyslového vraždění národů, označených zrůdnou ideologií nacionálního socialismu za méněcenné, dokonce v jejich odporné hantýrce za jakési podlidi. Společně tak vzpomínáme s úctou nejen na nezměrné lidské utrpení a miliony lidských obětí, ale i na hrdinství těch, kteří se dokázali tomuto zlu postavit a čelit mu i za cenu vlastních životů. Terezínským ghettem prošlo v letech 1941–1945 na 155 tisíc Židů z celé Evropy a 35 tisíc jich zahynulo zde, zatímco další desítky tisíc transportovaných zahynuly ve vyhlazovacích a koncentračních táborech jinde. Těch, kteří přežili holokaust, je již mezi námi málo. O to více jsme zavázáni nejen vzpomínkou na ně, ale především mravním imperativem velícím nám čelit všem novým příznakům xenofobie, antisemitismu a nesnášenlivosti, které představují nová nebezpečí a nové hrozby.

AKTUALITY

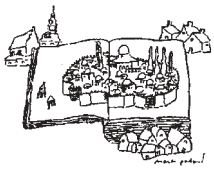

V tomto roce již uplynulo od konce druhé světové války 76 let. V reakci na hrůzy druhé světové války a holokaustu přijaly Spojené národy již v roce 1948 Všeobecnou deklaraci lidských práv, ze které si připomeňme tato slova: „Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní co do důstojnosti a práv. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.“

Vážené dámy a pánové – zamysleme se společně –, dokážeme tento společný cíl skutečně sdílet a naplňovat? Evropou procházejí tisíce uprchlíků – lidských bytostí, které hledají ochranu před novými zvěrstvy, páchanými sice relativně daleko od nás, ale opět na základě zrůdných ideologií a nenávisti. Pohled na mrtvé děti vyplavené spolu s rodiči na středomořské pláže, obsazené evropskými turisty, je pro naší civilizaci zahanbujícím mementem, které nelze ospravedlnit snahou o vykoupení špatného svědomí miliardami posílanými autoritativním režimům. Slova jako solidarita nebo humanita se začaly vytrácet z veřejného prostoru. Chci je právě z tohoto místa a při této příležitosti připomenout. Je to náš závazek vůči milionům obětí, které před více než 76 lety zahynuly v terezínském ghettu, terezínské Malé pevnosti, ve vyhlazovacích a koncentračních táborech nacistického režimu, včetně koncentračního tábora v nedalekých Litoměřicích, a na bojištích druhé světové války. Závazek nejen naší generace, ale i našich dětí a vnuků – pro které si musíme přát lepší svět a budoucnost naplněnou vzájemnou úctou, pokorou a lidstvím.

VÝBĚROVÉ ŘÍZENÍ INSTITUTU TEREZÍNSKÉ INICIATIVY

Správní rada Institutu Terezínské iniciativy, obecně prospěšné společnosti s tradicí od roku 1993 založené sdružením bývalých vězňů terezínského ghetta – Terezínskou iniciativou – vypisuje výběrové řízení na nového ředitele / novou ředitelku. **Uchazeči mohou podávat přihlášky od 1. října do 15. listopadu 2021. Předpokládaný nástup do funkce je po 1. lednu 2022.**

Hledáme manažera, schopného řídit menší odborný kolektiv, vzdělaného v historii, společenských vědách či pedagogice. Znalost angličtiny a němčiny je vítána. Podmínkou je zkušenost s působností na vedoucích pozicích v neziskovém sektoru. Podrobné informace o požadavcích výběrového řízení, přihláškách a ostatních náležitostech jsou uvedeny na www.terezinstudies.cz. *iti*

VZPOMÍNKA NA K. REINERA

Hudebnice Aida Mujačič připravila pro letošní sezonu program s melodiemi hudebního skladatele a klavíristy Karla Reinera, terezínského vězně, který složil např. hudbu ke hře Esther. Koncerty se uskutečnily synagogách v Úštěku, Krnově, Březnici, Děčíně či Třebíči. Na akcích spolupracuje muzejní pedagog Pavel Straka z Památníku Terezín.

Žatecký rodák Karel Reiner (1910–1979) se narodil v rodině Josefa Reinera, vrchního kantora žatecké izraelitské náboženské obce. Spolupracoval s E. F. Burianem, do terezínského ghetta byl internován v roce 1943, prošel koncentračními tábory v Osvětimi a Dachau, a unikl z pochodu smrti a přežil. Od roku 1961 se věnoval skladbě jako svobodnému povolání. Je mj. autorem znělky pro městský rozhlas v Žatci. *nw*

OBSAH

Pápež na Slovensku **3**
Komentář k Tóře pro tento měsíc **4–5**
Co není vidět – rozhovor s fotografem a galeristou Štěpánem Bartošem **6–7, 15**
„*Léčivá revoluce*“ – 240 let od vydání tzv. tolerančního patentu **8–10**
Vláda SR sa ospravedlnila za kódex **11**
Obchodní cestující a Diktátor – o dvou inscenacích v Divadle ABC **12–13**
Hanuš Hron*: Vzpomínka* **13**
Warholovi Židé **14–15**
Šivchej ha-Bešt **16–17**
O knize M. Rodana **18**
Tim Postovit: *Magistrála* **19**
Zaváté stopy – o výstavě v Karlsruhe **20**
Izrael: *Když padl Afganistán* **21**
Výběr z českých médií **22**
Kalendárium **23**
Zprávy, kultura, inzerce **24–27**
Zprávy ze světa **28**

PÁPEŽ NA SLOVENSKU

V septembri sa na slovenskú židovskú komunitu valila jedna významná udalosť za druhou. Jej členovia v krátkom časovom odstupe oslávili Roš ha-šana, na niektorom z množstva podujatí si mohli 9. septembra pripomenúť 80. výročie prijatia smutne známeho Židovského kódexu a 13. septembra, teda len o niekoľko dní neskôr, sa uskutočnilo ďalšie zaujímavé podujatie.

FRANTIŠEK NA SLOVENSKU

Pápež František v dňoch 12.–15. septembra navštívil Slovensko. V jeho (pre 84ročného človeka až prekvapujúco náročnom) programe okrem stretnutí s prezidentkou Zuzanou Čaputovou a inými oficiálnymi predstaviteľmi, cirkevných aktivít či návštevy povestného rómskeho sídliska Luník 9 v Košiciach nechýbalo ani stretnutie so židovskou komunitou. Hneď na začiatku treba pripomenúť, že jeho záujem o našu komunitu nie je prejavom náhleho rozhodnutia, ale odrazom jeho dlhodobého hlbokého presvedčenia. Ešte ako kardinál bol v pravidelných kontaktoch s hlavným rabínom Buenos Aires Abrahamom Skorkom. K výsledkom ich stretnutí a diskusií patrí aj knižný dialóg, ktorý ešte pred tým, ako sa Jorge Mario Bergoglio stal pápežom, vyšiel v slovenskom a v rovnakom čase pod názvom *Papež František. O nebi a zemi (o rodině, víře a úloze církve ve 21. století)* aj v českom preklade. Medzi prvé akty po zvolení do novej funkcie patril list adresovaný rímskemu rabínovi. Pri rôznych príležitostiach (naposledy v rámci návštevy Budapešti, odkiaľ sa presunul Bratislavy) varoval pred nebezpečenstvom antisemitizmu. A ako v televíznom rozhovore upozornil podpredseda ÚZ ŽNO Igor Rintel, neišlo ani o prvý kontakt so slovenským židovstvom: Jeho reprezentanti mu spolu s predstaviteľmi katolíckej cirkve osobne odovzdali preklad Knihy žalmov, ktorý je výsledkom spoločnej práce židovských a kresťanských odborníkov.

STRETNUTIE S KOMUNITOU

Po dlhých diskusiách o optimálnej variante sa podujatie napokon uskutočnilo na Rybnom námestí. Bola to logická voľba, pretože toto miesto v centre Bratislavy má mnohovrstevnú symboliku. Nachádza sa tu najväčší bratislavský katolícky kostol Dóm svätého Martina, a len niekoľko desiatok metrov ďalej stála od konca 19. storočia (nielen Židmi) oplakávaná neologická synagóga. Blízkosť dvoch významných náboženských objektov sa dlho interpretovala ako dôkaz tradičnej bratislavskej tolerancie, ktorá sa prejavila aj koncom šesťdesiatych rokov 20. storočia v spoločnom, hoci márnom úsilí kultúrnej verejnosti a židovských organizácií zabrániť asanácii synagógy. Napokon padla za obeť výstavby nového mosta cez Dunaj. V roku 1997 na jej mieste odhalili pamätník holokaustu.

Keď som dostal pozvánku na túto akciu, zaujímalo ma, ako zasadací poriadok vyrieši realitu dvoch síce spolupracujúcich, no napriek tomu nie vždy kompatibilných komunít. So záujmom som očakával, kto bude sedieť na čestnom mieste vedľa predsedu Konferencie biskupov Slovenska Stanislava Zvolenského, a najmä akého suseda určia organizátori mne (a o čom s ním budem hovoriť). Organizátori nič neponechali na náhodu a na každú stoličku umiestnili príslušnú menovku. Zároveň bezbolestne vyriešili obe (ako sa ukázalo, zbytočné) dilemu. Keď som hľadal svoje miesto, usmernil ma jeden zo známych slovami, že „tu sedia gójovia, naši sú na druhej strane“.

Pápež pred pamätníkom holokaustu. Foto archiv.

SLOVÁ. SLOVÁ? SLOVÁ!

Médiá zdôrazňovali v prvom rade náboženskú symboliku. Varianty výroku „Na Rybnom námestí, kde kedysi stála synagóga, sa pápež stretáva so židovskou komunitou“ nechýbali vari v žiadnom komentári. Tejto témy sa dotkol vo svojom prejave aj František: „Tu bola synagóga, hneď vedľa korunovačnej katedrály. Ako bolo povedané, architektúra vyjadrovala pokojné spolunažívanie dvoch komunít, vzácny symbol veľkého významu, úžasný znak jednoty v mene Boha našich otcov. Tu cítim aj ja, ako mnohí z nich, potrebu ‚vyzuť si sandále‘, lebo sa nachádzam na mieste požehnanom bratstvom ľudí v mene Najvyššieho.“

Napriek tomu však podľa môjho názoru pre pápeža bola primárna blízkosť nedávnej tragédie. Bol som hlavne zvedavý, ako sa vyrovná so skutočnosťou, že holokaust (konkrétne osobnosť prezidenta a katolíckeho kňaza Jozefa Tisa) predstavuje pre slovenskú cirkev aj viac než tri štvrte storočia po ukončení druhej svetovej vojny bolestivo citlivý problém. Ešte skôr, než dostal slovo, prehovoril predseda Ústredného zväzu ŽNO Richard Duda. Zdôraznil, že na chyby minulosti sa nesmie zabudnúť, aby sa už nikdy nezopakovali, a (aj na príklade vlastnej rodiny) vyzdvihol potrebu dialógu a tolerancie.

František vo svojom prejave poukázal aj na druhú stranu mince: „Následne však bolo Božie meno zneuctené: v šialenstve nenávisti, počas druhej svetovej vojny, bolo zabitých viac než stotisíc slovenských Židov. A keď sa potom chceli zmazať stopy komunity, bola tu zbúraná synagóga. Je napísané: ‚Nevezmeš meno Pána, svojho Boha, nadarmo!‘ (Ex 20, 7). Božie meno, teda jeho samotná osobná skutočnosť, sa vyslovuje nadarmo, keď sa porušuje jedinečná a neopakovateľná dôstojnosť človeka, stvoreného na jeho obraz. Tu bolo Božie meno zneuctené, lebo najhoršie rúhanie, akého sa mu môže dostať, je použiť ho na vlastné účely, namiesto rešpektovania a milovania druhých. Tu, pred dejinami židovského národa, poznačenými touto tragickou a neopísateľnou konfrontáciou, sa hanbíme to priznať: koľkokrát bolo použité nevysloviteľné meno Najvyššieho na neopísateľné činy neľudskosti! Koľko utláčateľov vyhlásilo: ‚Boh je s nami‘; ale pritom oni neboli s Bohom.“ V židovskej komunite jeho slová pozitívne zarezonovali, treba ale veriť, že ich počuli (a pochopia) aj tí, ktorým boli adresované v prvom rade.

15. septembra popoludní skončila pápežova návšteva Slovenska, ale hektické dianie pokračovalo: o pár hodín neskôr začal Jom kipur…

PETER SALNER

KAINOVY TVÁŘE

Když Bůh přijal Hevelovu oběť a Kainovu nepřijal, *Kaina to velice rozpálilo a poklesla mu tvář*. Na to mu Hospodin řekl: *Proč tě to rozpálilo a proč ti poklesla tvář? Budeš-li jednat dobře, docílíš pozvednutí, ale nebudeš-li jednat dobře, u vchodu číhá hřích a touží po tobě, ovládneš ho potom?* (1M 4,5–7)

Jak si vysvětlit, že Kainovi *naflu panav*, že jeho tváře doslova „spadly“, řeší Ramban (R. Moše b. Nachman, 13. století) ze souvislosti s následujícími Hospodinovými slovy: budeš-li jednat dobře, docílíš pozvednutí, hebrejsky *seet*, a jeho tváře se tedy s pomocí Boží opět vrátí, odkud spadly. Navazuje na výklad rabi Abrahama ben Ezry (12. století), že „když je člověk zahanben, kloní tvář dolů“. Na důkaz správnosti cituje z Jóba: *Světlo mých tváří již nebudou srážet* (29,24), a dodává, že „kdo člověku vrací jeho důstojnost, zvedá jeho tváře vzhůru“. To je i smyslem slov (praotce Jaakova v 1M 32,21, když před setkáním s Esávem říká) *snad pozvedne mou tvář*. Pokud jde o Kaina, hněv, který se ho zmocnil, když jeho oběť nebyla přijata a bratrova ano, byl tedy podle Abrahama ben Ezry provázen zahanbením, dnes bychom řekli, společenskou „ztrátou tváře“, důstojnosti, cti. To platilo i v případě Esáva, když očekával, že mu otec požehná, ale „jeho“ požehnání připadlo Jaakovovi, protože slepého otce přesvědčil, že je Esáv, a na skutečného Esáva pak požehnání nezbylo.

V obou případech však sehrála významnou roli oběť: Jicchak si přál, aby mu Esáv připravil „pochoutku“ z ulovené zvěře, aby mu žehnala jeho duše, a Jaakov mu přinesl „pochoutku, jakou má rád“, již pro něj připravila matka obou dvojčat ze dvou kůzlat, která jí z domácího bravu přinesl Jaakov. Takže otec, když mu byl předložen pokrm, žehnal nevědomky Jaakovově práci, protože byl pastýř a pečoval o jeho stádo, a lovec Esáv vyšel se svým úlovkem naprázdno. Podobně tomu bylo i s oběťmi Bohu, jež za sebe přinesli zemědělec Kain a pastýř Hevel. Druhý z nich přinesl „z prvorozených svého stáda a z jejich tuku“, kdežto Kain obětoval bez výběru „z plodů půdy“ a ne ze své práce s ní. Zdá se, že Ramban právě v této souvislosti naráží na rozšířený midraš a vykládá *seet* jako „odpuštění viny“ za spáchaný hřích.

KOMENTÁŘ K TÓŘE PRO TENTO MĚSÍC

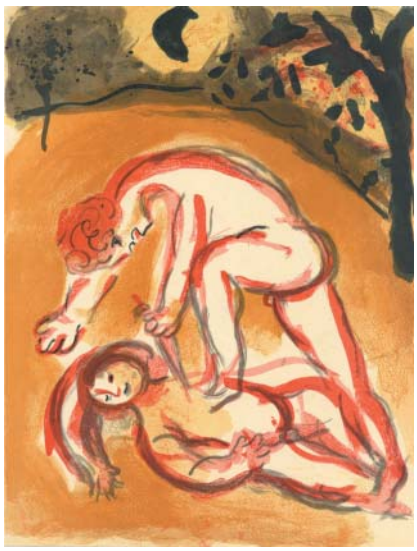

Marc Chagal: *Kain a Hevel*.

Jaakov doufal, že usmíří bratrův hněv tím, že mu jako mladší pošle ze svých stád podíl, a až se setkají tváří v tvář, bratr mu odpustí. Souvislost obou textů je ještě zřejmější, jestliže si připomeneme, že Jaakov za tváří Esávovou vnímal tvář Boha. Jak sám přiznal Esávovi: *Vždyť proto jsem spatřil tvou tvář, jako bych viděl tvář Boží, a tys mne přijal* (33,10). Noc předtím zápolil s Božím andělem Samaelem, jednou z Božích tváří, a Bůh mu požehnal. Snad ho potom přijme i jeho bratr, a odpustí mu, říkal si.

V tom je třeba vidět zásadní posun od Hevela k Jaakovovi, ale i od Kaina k Jaakovovi, nikoli však od Kaina k Esávovi. Esáv šel Jaakovovi vstříc se čtyřmi sty mužů, aby se mu pomstil za to, že od otce získal „jeho“ požehnání, a nelišil se tak od Kaina, který se s bratrem setkal na svém poli a tam ho zabil. Zde se musíme zastavit u jmen. Když přišel na svět prvorozený Kain, jeho máti mu dala jméno Kain, *„protože jsem získala (kaniti) svého muže s Hospodinem“*, a když přišel na svět ten druhý, dostal jméno Hevel, dech, přeneseně marnost. Obě jména vyjadřují dvě podstaty lidství, tu smrtelnou, závislou na schopnosti dýchat, a nesmrtelnou, odvozenou od Božího jména věčného bytí.

V tomto smyslu musíme chápat Boží reakci na vraždu a Kainovu odpověď. *„Kde je tvůj bratr Hevel?“ a on řekl: „Nevěděl jsem, že strážcem svého bratra jsem já!“ A on řekl: „Cos to udělal? Krev tvého bratra ke mně volá ze země! Nyní jsi proklet zemí, jíž jsi přinutil otevřít ústa, aby vzala krev tvého bratra z tvé ruky! Budeš-li zemi obdělávat, nepředá ti již svou sílu a staneš se na zemi běžencem!“* Bůh stvořil člověka z prachu země, je to půda, z níž byl vytvořen a jež mu dává svou sílu žít před tváří Boží. Zemi i Bohu odcizený Kain je ale odsouzen k tomu, žít mimo realitu. Jediné, co mu reálně zbývá, je vědomí viny. A *Kain řekl: „Má vina je těžší, než mohu unést! Vyhnal jsi mě dnes z půdy a před tvou tváří budu skryt, a jsa na zemi běžencem, může mě zabít každý, kdo mě najde!“* (1M 4,9–14)

Hevel si zase ani nevšiml, že by Kain ztratil svou tvář, protože Bůh nepřijal jeho oběť. Vědom si své smrtelnosti a přijímaje ji, je pln vděku za to, že vůbec žije, a Bůh mu přijetím jeho oběti dává na vědomí, že je to správné. Kainův myšlenkový svět je mu cizí, ale proto zná také Boha jen jako od sebe oddělené bytí, a je mu tak vzdáleno pomyšlení na vlastní *kavod*, na vlastní vážnost, důstojnost nebo čest, na vlastní tvář, obrácenou k tomu druhému. Zajisté by ho ani nenapadlo bratrovi záviděť nebo nechránit jeho život, ale dělí ho od něj propast neporozumění.

Proto Bůh do matky jich obou zasadil po Hevelově zavraždění sémě třetího syna, Šeta, z něhož se pokolení za pokolením bude odvíjet linie vedoucí ke třem praotcům Jisraele a k jejich potomstvu, k němuž patříme i my. Obě lidské linie a jejich tváře se však vyvíjely nejen vedle sebe, paralelně, ale evidentně spolu. Vidíme to z biblické genealogie potomků Šeta a Kaina. V obou se vyskytují buď stejná jména jako Chanoch a Lemech, nebo sobě obsahově a formálně blízká: Jered – Irad, Metušelach – Metušael atd. Vyplývá z toho, čím je pro utváření lidstva důležitý Kainův civilizační přínos ve tvářích jeho potomstva (stavba měst, chov dobytka, zpracování kovů, věda, výroba zbraní a válka a také umění a móda) a kde hledat přínos ve tvářích potomstva jeho bratra.

Efraim K. Sidon

O SVOBODĚ A ODPOVĚDNOSTI

Berešit (1M 1,1–6,8)

První kapitoly Knihy Berešit se soustřeďují na dva příběhy, na první a zcela konkrétní případy, kdy selhala odpovědnost.

Nejprve Adam a Eva. Jak víme, zhřešili. Pak se schovali, ale zjistili, že před Bohem se schovat nelze. Když je Hospodin osloví, a ptá se, jak to, že vědí, že jsou nazí, a zda pojedli ze stromu poznání, což jim předtím zakázal, vymlouvají se: Muž svaluje vinu na ženu a žena na hada. Oba tvrdí, že to nebyla jejich chyba. Výsledkem je ztracený ráj: oba jsou potrestáni a vyhnáni ze zahrady Eden. Proč? Odmítli přiznat osobní odpovědnost.

Druhý příběh je tragický: první případ sourozenecké rivality v Tóře vede k první vraždě: *A Hospodin řekl Kainovi: „Kde je tvůj bratr Ábel?“ a on řekl: „Nevěděl jsem, že jsem strážcem svého bratra!“ A on řekl: „Cos to udělal? Krev tvého bratra ke mně volá ze země!“* (1M 4,8–10)

Kain neodmítá osobní odpovědnost. Odmítá ale odpovědnost morální. V podstatě se ptá, proč by se měl starat o někoho jiného než sám o sebe.

V příběhu o životě Mojžíšově nacházíme jiné prvenství. Když Mojžíš viděl, jak egyptský strážce bije židovského otroka, stalo se toto: „Rozhlédl se, a když viděl, že tu nikdo není, zabil Egypťana a zahrabal ho do písku.“ Je obtížné číst tuto část doslovně. Staveniště není uzavřený prostor. Jen o dva verše dále zjistíme, že tam alespoň byli dva Hebrejci, kteří velice přesně věděli, co se stalo. Proto uvedený citát znamená spíš: „Rozhlédl se, a když viděl, že tu není nikdo, kdo by byl ochotný něco udělat, zabil…“ Jedná se o první případ „efektu přihlížejícího“, kdy lidé, kteří vidí, že je někdo v nouzi, nepomohou, pokud jsou nablízku i jiné osoby. Mojžíš pomohl…

Když Adam a Eva zhřešili, Bůh volal: „Kde jsi?“ Jak říká rabi Šneur Zalman z Ljady, tato otázka zní všemi generacemi. Hospodin nám dal svobodu, ale se svobodou přichází odpovědnost. Bůh nás učí, co bychom měli dělat, a až na vzácné výjimky Bůh do dějin nezasahuje. Jedná skrze nás, ne za nás. Odpovědný život je život, který se nevyhýbá odpovědi. Hebrejské slovo pro odpovědnost je *achrajut* a pochází ze slova *acher*, ten druhý. Naším úkolem je, aby ten Druhý, jemuž naslouchám, byl opravdu Bůh a jeho příkaz činit svět lepším.

(*Z komentářů rabína Jonathana Sackse vybrala a přeložila A. Marxová.)*

BOHOSLUŽBY

v pražských synagogách říjen 2021
tišri/chešvan 5782

Nadále je nutné nosit respirátory nebo roušky a dodržovat rozestupy dva metry.

Staronová synagoga

1. 10. pátek		*začátek šabatu 18.23 hodin*
2. 10. sobota	**Berešit** 1M 1,1–6,8 hf: Iz 42,5–43,10 BARCHI NAFŠI	
		konec šabatu 19.27 hodin
6. 10. středa	***1. den Roš chodeš chešvan***	
7. 10. čtvrtek	***2. den Roš chodeš chešvan***	
8. 10. pátek		*začátek šabatu 18.07 hodin*
9. 10. sobota	**Noach** 1M 6,11–32 hf: Iz 54,1–55,5	
		konec šabatu 19.12 hodin
15. 10. pátek	*začátek šabatu 17.53 hodin*	
16. 10. sobota	**Lech lecha** 1M 12,1–17,27 hf: Iz 40,27–41,16	
		konec šabatu18.58 hodin
22. 10. pátek		*začátek šabatu 17.39 hodin*
23. 10. sobota	**Vajera** 1M 18,1–22,24 hf: 2 Kr 4,1	
		konec šabatu 18.44 hodin
29. 10. pátek		*začátek šabatu 17.26 hodin*
30. 10. sobota	**Chaje Sara** 1M 23,1–25,18 hf: 1 Kr 1,1–31	
		konec šabatu 18.32 hodin
31. 10. neděle	*přechod na středoevropský čas*	

V sobotu a o svátcích šachrit (ranní modlitba) od 9 hodin.

Vysoká synagoga

Ve všední dny šachrit (ranní modlitba) v 8.30 hodin, mincha (odpolední modlitba) ve 14.00 hodin, sobotní mincha ve 13.30 hodin.

1. 10.	pátek	mincha, maariv, kabalat šabat	18.23 hodin
8. 10.	pátek	mincha, maariv, kabalat šabat	18.07 hodin
15. 10.	pátek	mincha, maariv, kabalat šabat	17.53 hodin
22. 10.	pátek	mincha, maariv, kabalat šabat	17.39 hodin
29. 10.	pátek	mincha, maariv, kabalat šabat	17.26 hodin

Jeruzalémská synagoga

Bohoslužby se konají každou sobotu a o svátcích od 8.45 hodin.

Bejt Simcha

Kabalat šabat každý pátek od 17 hodin prostřednictvím on-line platformy Skype.
V případě zájmu o zařazení na seznam nás kontaktujte na e-mailu kehila@bejtsimcha.cz.

CO NENÍ VIDĚT

Rozhovor s fotografem a galeristou Štěpánem Bartošem

Štěpán Bartoš *(1963) se narodil a celý život žije v Pardubicích, kde v historickém domě na náměstí provozuje galerii současného umění Art Space NOV. V letech 1984–1994 byl zaměstnán ve Východočeské galerii. Od té doby působí na volné noze; vlastní fotoateliér se zaměřením na architekturu, reklamní a technickou fotografii. Spolupracuje s historiky architektury, kunsthistoriky a archiváři. Je autorem či spoluautorem desítek publikací věnovaných hlavně architektonickým památkám Pardubic a Pardubického kraje a Hradce Králové (*Hradec Králové: Průvodce po architektonických památkách*;* Ve víru modernosti*;* Kaleidoskop tvarů*;* Slavné vily Pardubického kraje *atd.); významným architektům (Josef Gočár, Ladislav Machoň, Karel Řepa ad.) a umělcům (Bohuslav Reynek, Ladislav Novák, Libor Krejcar, Ondřej Petrlík aj.). Tři publikace se zaměřují na židovskou historii:* Ptaly se: proč? Ukrývané děti vzpomínají *(2008);* Stopy Židů v Pardubickém kraji *(2006 a 2018, dostupné on-line)* a Židovské památky v Královéhradeckém kraji *(2020). V současné době pracuje na cyklu* Neviditelné synagogy *(více na www.neviditelnesynagogy.cz).*

Pane Bartoši, jakým způsobem jste se dostal k fotografování architektury a židovských památek?

V podstatě ze zájmu. Nejsem školený fotograf, po gymnáziu roku 1982 jsem začal studovat pedagogickou fakultu v Hradci Králové, ale nevydržel jsem tam ani první semestr. Byla tam hrozná atmosféra, pedagogové kovaní bolševici, ani mezi spolužáky či spíš spolužačkami jsem nenašel spřízněné duše. Tehdy už jsem ale věděl, že chci být fotografem, a tak jsem ze studia odešel. Podařilo se mi sehnat místo fotografa ve Východočeské galerii v Pardubicích. Což bylo krásné místo, vlastně tak krásné, že už jsem se nesnažil ve studiu pokračovat. Zůstal jsem tam deset let, postupně jsem dělal i správce sbírek, podařilo se udělat i pár výstav. Koncem osmdesátých let jsem třeba mohl připravit výstavu Bohuslava Reynka z grafik, které jsme měli v depozitáři, nebo společně s Olbramem Zoubkem a Polanou Bregantovou výstavu Evy Kmentové. A v devadesátých letech jsem přešel na volnou nohu.

Štěpán Bartoš. Foto rodinný archiv.

Od té doby se tedy živíte jako komerční fotograf?

Ano. Není to vždycky úplně zábavné, když člověk fotografuje reklamní věci, ale současně si mohu dělat i to, co mě zajímá. Což je právě umění, architektura a design. Vždycky jsem si všímal staveb z 19. století, stavěných ve stylu historismu, což pro mnohé fotografy není tak poutavé jako renesance nebo baroko, ale mě zajímají. A v tomto stylu se hodně stavěly i synagogy. Věnoval jsem se také industriálním stavbám, které pak po roce 1989 jako by mizely před očima.

Štěpán Bartoš: Neviditelná synagoga v Pardubicích, zbořená v letech 1958–59.

Pohybujete se jen v terénu rodného města a jeho okolí?

Jak vznikaly kraje, vznikla poptávka po publikacích regionálně ohraničených. Okres je pro nějaký koncept moc malý, celá republika je zase velké sousto, takže kraj mi vyhovoval, i když východ Pardubického kraje je už vlastně historické území Moravy. Kromě publikací, které se týkaly architektury 20. století, na nichž jsem spolupracoval s historikem architektury Zdeňkem Lukešem a historikem umění Pavlem Panochem, jsem už fotografoval systematicky i židovské památky. Pak přišla nabídka z krajského úřadu, zda by se k tématu nedala udělat publikace. Nápad mě zaujal, oslovil jsem archivářku Renátu Růžičkovou a ta pak přibrala svou kolegyni z Chrudimi Alžbětu Langovou. A tak vznikla knížka *Stopy Židů v Pardubickém kraji*, která se dočkala dvou vydání. Později následovaly i *Židovské památky v Královéhradeckém kraji*. Již připravená výstava k tomuto tématu pro České centrum v Jeruzalémě se bohužel na poslední chvíli kvůli covidu zrušila.

Máte nějaký zvláštní postup, jak židovské památky fotografovat? Nebo je to stejné jako u jiných objektů?

Zmínil bych židovské hřbitovy, které jsem fotografoval už jako student na střední škole. A když jsem se pak na ně díval, zjistil jsem, že to jsou hrozné kýče. Takové ty stereotypní záběry: mlha, břečťan, detail, což je romantizující představa a hřbitov v ní slouží jako kulisa kýčovitého fotografova záměru. Takhle se hřbitovy fotit nedají. Myslím, že důležité jsou celky, aby to vypovídalo nikoli o fotografovi, ale o místě, které fotí. I když detaily mají samozřejmě také svou estetickou hodnotu, vypovídají o daném tvarosloví a publikaci určitě osvěží. Hlavně by člověk neměl podlehnout momentálním nápadům, ale dělat snímky tak, aby posloužily tématu. I u synagogy je důležitý celkový pohled a kde je možné, dát budovu i do souvislosti s okolím.

Snažím se tyhle památky nefotografovat v rozjásaném světle, protože měkčí světlo bez ostrých linií je příjemnější, a i pocitově mi to k nim připadá bližší. Není to přeexponované, něco tam mizí, něco je jen v náznaku.

Řekl byste pár slov o svém posledním cyklu „neviditelných synagog“. Jak fotografujete neviditelné?

Když jsme dokumentovali stavby pro židovské památky, dělal jsem si soupisy. Zaujalo mě, kolik synagog zmizelo, a pátral jsem, proč zmizely. Nemluvím o Sudetech, o budovách, které padly při bombardování za války, ani o templech, které byly zbořeny už na začátku 20. století (třeba při asanaci Josefova) nebo ještě za první republiky, protože se z vesnic nebo městeček Židé odstěhovali, a židovské obce je nemohly udržovat, a tak je prodaly nebo nechaly zbourat. Mluvím o době po válce, kdy se v různých variantách opakuje příběh pardubické synagogy. Pardubickou synagogu já sám už nepamatuji, ale vím, kde stála. Po válce ji nikdo nepoužíval, protože tam neměl kdo chodit, zůstala v majetku židovské obce a sloužila jako výstavní síň. Ale pak si město, před rokem 1960, vzpomnělo, že právě na jejím místě postaví jakýsi monumentální Dům služeb. Okamžitě synagogu zbourali a pak postupně i okolní domy, včetně židovské školy. Budovu přitom stačilo jen trošku udržovat, nebyla velká, ničemu nepřekážela… V Hroubovicích padla krásná synagoga koncem sedmdesátých let, v Brtnici dokonce v roce 1988. Zkrátka: soustředil jsem se na místa, kde byly synagogy zbourány až po válce. V Čechách a na Moravě je to celkem tři sta míst.

Š. B.: Löwitova vila v Heřmanově Městci.

To je hodně…

Překvapilo mě to. Na rozdíl od nacistického ničení, které bylo bestiálně zlé, se to poválečné ničení dělo jednak kvůli státnímu antisemitismu, ale taky z lhostejnosti a komunistického šlendriánu, z neúcty k těm tehdy už historickým památkám a samozřejmě neúcty k památce lidí, kteří do nich chodili. Nechci obě ideologie porovnávat, ale řekl bych, že škoda bude srovnatelná, ne-li větší, logicky už jen proto, že území mimo Sudety je větší než to sudetské.

Nejprve jsem si říkal, že vyfotím jen ta místa a udělám z nich výstavu. Někde je dodnes proluka nebo je kolem zástavba ve stejném stylu, jako byla ta synagoga. Takže si člověk dovede představit, že tam synagoga stála. Ale existuje spousta míst, kde se situace změnila diametrálně, včetně Pardubic, Ústí nad Labem nebo třeba Strakonic, kde asanovali nejen synagogu, ale celou židovskou čtvrť. Většina těchto normalizačních akcí způsobila, že nezbyl kámen na kameni a změnilo se i trasování ulic. Obvykle tam vznikly zhůvěřilosti typu nákupního střediska, parkoviště… Nebo tam dodnes zůstala proluka či – jako „vedlejší efekt“ celkového bourání měst či vesnic – je místo zatopené a vidíme pouze vodní plochu jako v Mostě nebo u vodní nádrže Švihov, kde je pod hladinou zatopená obec Dolní Kralovice.

Takže nejprve jste nafotografoval lokace, kde stály synagogy.

Ano, ale pak jsem si řekl, že to je málo, že by to mělo mít nějakou pointu. Vyloučil jsem komparaci „dříve a nyní“, protože to dělá kdekdo (já sám kdysi taky). A pak jsem si řekl, že obrysy synagog do snímků nějak dostanu. Zavrhl jsem počítačovou úpravu a nakonec jsem se rozhodl, že ty chybějící budovy jsou vlastně jizvy těch měst, takže já je jako jizvy také zpodobním. Prostě do fotografií ty obrysy skutečně vyřezávám. Poměrně složitým způsobem (na základě katastrů nemovitostí a leteckých měřických map) si do snímku dosadím pozici synagogy. Pak do fotografie strukturu synagogy vyryji. Pokud neexistuje její dostatečně kvalitní snímek jako předloha, dovolím si jistou licenci, není to odborná práce. Týká se to ovšem nepatrného počtu spíše menších lokací. Požádali mě, abych udělal i kolekci, která by se dala vystavit venku, tak jsem je udělal ještě na plastu a do tohoto materiálu jsem musel rýt pájkou, což je trochu hrubší.

Š. B.: Winternitzovy automatické mlýny v Pardubicích, navržené Josefem Gočárem.

Když jste ta místa hledal, asi to nebylo všude jasné a veřejně přístupné?

Jistě. Spoustě lidem jsem se musel vnucovat na zahrady a někde mě sice zdvořile, ale odmítli vpustit. Většinou jsem se naopak setkal s velmi milým přístupem. Na některých místech jsem neměl stoprocentní jistotu, kde synagoga vlastně stála, tak jsem ji zatím nezpracoval. Někde mi místo přesně ukázali pamětníci, třeba v Kardašově Řečici, někde jsem lokaci nenašel vůbec, protože je tam lesní porost, což je případ pohraniční obce Pořejov/Purschau, kde po válce zplanýrovali celou německou vesnici včetně kostela.

Jak je výstava obsáhlá a kdy a kde bude k vidění?

Putovní, venkovní kolekce, kterou tvoří pětadvacet fotografií i panelů byla v září v Lounech, hned poté v Německu v Žitavě a v Großhennersdorfu. V listopadu bude v Pardubicích. Hlavní kolekce se představí vernisáží v Drážďanech 15. října. Rád děkuji Nadačnímu fondu obětem holocaustu a Česko-německému fondu budoucnosti za důležitou podporu.

Pro mě je důležité, že ten neviditelný památník je určité sdělení o naší nedávné minulosti. Nemám žádné židovské kořeny a myslím si, že tyto věci by neměli dokumentovat sami Židé, ale lidé z majoritní společnosti, potomci těch, kteří třeba nikdy neudělali nic, aby ty synagogy nezmizely. Vím, že doba byla složitá a nemohu na nikoho konkrétního svalovat vinu, ale je to tak. Třeba ke zničení synagogy komunistickým režimem v Libochovicích za normalizace přispěli i místní sousedé, chtěli mít na jejím místě garáže nebo zahrádky. To snad není antisemitismus, za oběť mohl klidně padnout kostel, ale je důsledek nevzdělanosti, nezájmu a lhostejnosti k minulosti. (*pokračování na str. 15*)

„LÉČIVÁ REVOLUCE“

240 let od vydání tzv. tolerančního patentu pro české Židy

Počátky židovské emancipace v českých zemích jsou neodmyslitelně spjaty s obdobím vlády Josefa II. (1780– 1790). Židovská problematika se záhy po jeho nástupu k samostatné vládě stala významnou součástí státní politiky, jež hodlala ze židovských poddaných v habsburské monarchii učinit „užitečné občany“. Výsledkem byla zásadní proměna jejich právního postavení a dalekosáhlé dopady na jejich budoucí život. První zákonnou normou na území monarchie, usilující o vytvoření nového rámce židovského života, byl dvorský dekret pro české Židy, později nazývaný toleranční patent. Byl vydán 19. října 1781, tedy před 240 lety. Při této příležitosti si připomeňme jeho obsah i málo známé okolnosti vzniku. Detailnější pojednání na stejné téma přinese letošní *Židovská ročenka 5782*.

Císař Josef II., dobový portrét.

POČÁTKY ŽIDOVSKÉ TOLERANČNÍ POLITIKY JOSEFA II.

Vztah Josefa II. k Židům byl ambivalentní – nechoval k nim osobní náklonnost, ale na rozdíl od své matky ani silný odpor a věřil v jejich potenciál, který bude lépe využit, když se změní jejich postavení a způsob života. Židovskou problematiku vnímal v širokém kontextu habsburského soustátí, o jehož efektivnější fungování usiloval. Své myšlenky a záměry týkající se Židů poprvé nastínil v proslulém dopisu (nazývaném *Handbillet* či *Handschreiben*), adresovaném 13. května 1781 Česko-rakouské dvorské kanceláři ve Vídni. Jeho obsah byl následně dvorským dekretem z 16. května oznámen zemským úřadům.

Handbillet se v postupném sledu zabýval otázkou jazyka a sekulárního vzdělávání Židů, problematikou cenzury a knihtisku židovských knih, židovskými způsoby obživy a odlišnostmi židovského oděvu. Prvním krokem při naplňování snahy, aby se Židé stali užitečnějšími pro stát, mělo být podle panovníka odstranění jejich národního jazyka (vyjma sféry bohoslužby) ze všech úředních písemností a jeho nahrazení jazykem obvyklým při soudních jednáních v zemi. Chtěl na to Židům poskytnout lhůtu dvou až tří let a na podporu svého plánu zřizovat při každé hlavní synagoze tzv. normální školy. V případě potřeby navrhoval pro Židy otevřít i existující veřejné (křesťanské) školy a zámožnějším z nich volně zpřístupnit také univerzity. Ve věcech cenzury se mělo k Židům přistupovat stejně jako k ostatním poddaným. Stran obživy císař ve snaze odvést Židy „od pro ně charakteristické lichvy a podvodného obchodu“ navrhl možnost, aby směli obhospodařovat vlastníma rukama půdu, kterou by si pronajali na dvacet a více let. Povolit se jim mělo povoznictví, ševcovská, krejčovská, zednická a tesařská profese, respektive vykonávání dalších profesí potřebných pro stavbu budov, jako byli stavební mistři a architekti, pokud k tomu získají vzdělání. Otevřít se jim měly i různé umělecké činnosti a provozování továren a manufaktur. V závěru dokumentu císař oznámil záměr odstranit všechny ponižující zákony, nutící Židy nosit odlišný oděv či znamení a jasně naznačil, že jeho návrhy nemají zůstat pouze v teoretické rovině a že očekává jejich plnění: „Jak by měl být tento můj záměr s ohledem na rozdílné zemské uspořádání a pro Židy vhodné způsoby obživy realizován, je věcí každého zemského úřadu[, který] použije pod vedením [dvorské] kanceláře ty nejprospěšnější prostředky.“

Detail chanukového svícnu s portrétem Josefa II. ze sbírek ŽMP.

ÚŘEDNÍ DISKUSE

Císařovy návrhy byly pro řadu současníků šokující. Takřka okamžitě se začaly objevovat brožury vyjadřující názory ve prospěch tolerance Židů i proti ní a vzrušené diskuse probíhaly také na úrovni centrálních a zemských úřadů. Brožurovou válku, jež se zvláštní vehemencí probíhala právě v Praze, ponecháme na tomto místě stranou a zaměříme pozornost na málo známé, avšak velmi zajímavé úřední diskuse.

Josef II. neměl původně v plánu vydávat pro Židy jednotlivých provincií habsburské monarchie žádná zvláštní nařízení. Chtěl zůstat pouze u dekretu z 16. května a očekával jeho okamžité plnění. Výmluvně to dosvědčuje rozhořčení, s nímž na konci září 1781 během své cesty do Čech a na Moravu komentoval zjištění, že se v Brně od Židů ještě vybírá osobní clo a pražští Židé stále nosí žluté pásky na rukou. Nejvyšší zemské úřady, včetně českého gubernia, však vyčkávaly a do naplňování panovníkových požadavků se nehrnuly. Věc se stala předmětem široké diskuse a Josef II. byl nakonec nucen postupně pro jednotlivé země monarchie vydat zvláštní závazné dokumenty (tzv. toleranční patenty) upravující postavení a život tamějších Židů.

Prvním z nich byl dvorský dekret pro české Židy z 19. října 1781, který formálně sice ještě patentem nebyl, avšak získal jeho charakter zpětně, pod vlivem dalších panovníkových kroků. Toto prvenství Čech nebylo náhodné a mělo několik příčin. Předně, navržené změny šlo v Čechách nejsnáze prosadit. Jednak proto, že zde žila početná židovská komuni-

ta, jejíž utěšený stav dával dobrou naději na možnosti jejich implementace, jednak proto, že ke změnám zaujala nakonec vstřícný postoj i česká zemská vláda. Oproti tomu např. v Dolních Rakousích, kde se panovník snažil změny prosadit v téže době, narážely některé jeho návrhy na jednotný odmítavý postoj tamější vlády i nejvyšších centrálních úřadů ve Vídni, a jednání zde proto trvala déle.

České gubernium zaslalo svou reakci na květnový dvorský dekret do Vídně až po urgenci 20. srpna 1781. Dokument, datovaný 10. srpna 1781, nese název „Dobrozdání o prostředcích a cestách, jejichž prostřednictvím by mohl být židovský lid, nacházející se zde v zemi, učiněn užitečnější státu, než tomu bylo doposud“ a na 41 stranách shrnuje názory členů české vlády na dané téma. Jeho obsah zrcadlí značnou názorovou rozpolcenost. Shodli se sice na zrušení vnějších odlišovacích znamení Židů, nutnosti jejich jazykové proměny a zakládání moderních židovských škol, představy o židovské toleranci se však různily. Zatímco šest guberniálních radů bylo přesvědčeno o přirozené zkažené povaze Židů, náboženské nesnášenlivosti a neschopnosti se změnit, pročež by se nikdy neměli stát občany žádného státu, pět členů zemské vlády včetně jejího šéfa Karla Egona z Fürstenbergu vyjádřilo víru v možnost přirozené změny Židů, pokud se narovná jejich postavení. Jednoznačně proto navrhované změny, jež Fürstenberg dokonce nazval „léčivou revolucí“, uvítali. Židovská píle a vytrvalost jsou podle nich příslibem úspěšnosti Židů i v činnostech, které dosud nevykonávali. Až k tomu dojde a rozšíří se mezi nimi osvěta, nebude již nutno omezovat ani jejich počty v zemi (!): „Zisk jednoho člověka, který dokáže přemýšlet a uživit se, je velkým kapitálem pro stát.“

ZVLÁŠTNÍ KOMISE A DOBROZDÁNÍ

Z neznámých důvodů tlumočila dvorská kancelář císaři toto české vyjádření až 3. října, skoro o měsíc později než reakci dolnorakouské vlády na totéž, a do Čech odešla koncem září z Vídně výtka, pranýřující českou vládu za to, že z květnového dvorského dekretu dosud nic nerealizovala. V Praze však očividně nejprve očekávali nějakou odpověď na své vyjádření. Je zajímavé, že zatímco v případě dolnorakouských Židů zastávala dvorská kancelář velmi rezervovaná stanoviska, v případě vzdálenějších českých Židů podpořila progresivní názorovou skupinu české vlády. Vzhledem k tomu, že k jejímu

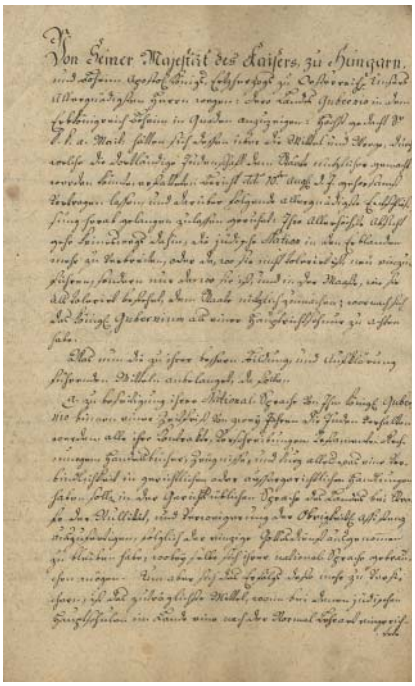

Dvorský dekret (tzv. toleranční patent) pro české Židy z 19. října 1781 (opis z 30. 10. 1781, fol. 1a). Národní archiv, České gubernium – Publicum, 1784–1785, 2043, BXX/289, k. 940.

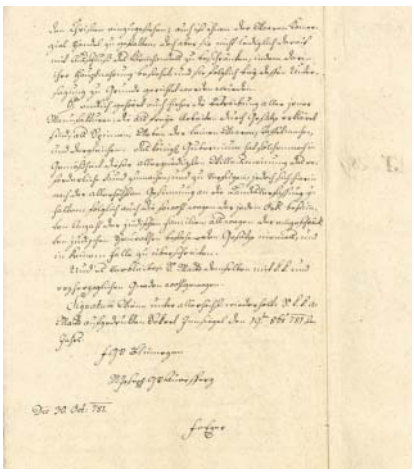

Poslední list opisu dvorského dekretu.

stanovisku se přiklonili též členové Státní rady včetně kancléře Kounice, bylo stran „lepšího vzdělání a využití českého židovstva pro stát“ ve Vídni jasno. Zdá se, že zde pak již nikdo neočekával další vyjádření z Čech, nýbrž jen realizaci ustanovení, která již 19. října 1781 shrnul zvláštní dvorský dekret.

České gubernium, které nemělo čerstvé informace o běhu věcí ve Vídni, začalo však počátkem října 1781 pod vlivem výtek z Vídně urychleně jednat. Zřídilo zvláštní komisi, která se měla podrobněji zabývat otázkou „lepšího využití Židů a rozšířením židovské tolerance“ a 12. října se obrátilo na všechny krajské hejtmany, aby tlumočili magistrátům a vrchnostem panovníkovo rozhodnutí zcela zrušit rozdíly v oblékání Židů a odlišující znamení v podobě žlutých pásek na rukávech u mužů a žlutých stuh na hlavách žen. O věci zároveň gubernium zpravilo židovskou komisi, která měla informovat pražské židovské starší a vyzvat je, aby zvýšili obezřetnost a zamezili zvláště židovské mládeži v nepřístojnostech, jež by mohly vést k pouličním nepokojům.

Zmíněná zvláštní komise pracovala rychle a požadované dobrozdání, čítající 31 stran, vyhotovila během necelých tří týdnů. Je ironií dějin, že čistopis a finální podoba tohoto pozoruhodného a donedávna neznámého dokumentu byly dokončeny v týž den, kdy ve Vídni Josef II. vydal známý dvorský dekret pro české Židy – 19. října 1781. Začteme-li se do něj, zjistíme, že názory některých členů guberniálního grémia prošly od léta do podzimu pozoruhodnou proměnou a na nejvyšším českém úřadu v říjnu 1781 již názorově jasně převládala co nejširší židovské toleranci nakloněná skupina. Vyjádření obsahuje odvážný a promyšlený návrh narovnání židovského postavení v Čechách, argumentující ve prospěch povolení volného pohybu Židů, zrušení omezování jejich počtu a narovnání jejich daňového zatížení. Přestane-li stát omezovat počet židovské populace, navýší se tak dle návrhu komise „tak jako tak nízká populace“ v zemi a největším ziskem bude, „že otec, který má více dětí, a jenž doposud ty [syny], kteří jsou přespočetní, musel poslat ze země, je bude moci mít u sebe a užívat si potěšení ze života v kruhu rodiny“.

Velké pokroky v krátké době by podle dobrozdání přineslo narovnání enormního daňového zatížení Židů, což by mělo ohromný dopad i na jejich mravní charakter. Židovské odvody by se sice snížily, nicméně by to bylo vyváženo růstem populace, hospodářským rozvojem a zvýšením spotřeby.

Důležité je, aby Židé pochopili, jaké výhody pro ně bude mít rozšíření jejich vzdělávání, a že cílem změn není jakkoli omezit židovské náboženství. Všemi prostředky je proto nezbytné získat ke spolupráci rabíny. Dalším způsobem, jak odvést Židy od jejich jazyka, je odstranit příčinu, která je u něj nutí setrvávat, tj. „tlak, v němž mezi ostatními obyvateli žijí a nenávistné opovržení a pohrdání, s nimiž k nim přistupují křesťané“. To je zapříčiněno odlišným náboženstvím a všudypřítomnými předsudky, které neumožňují normální kontakty s ostatním obyvatelstvem. Ke spolupráci je třeba získat i církevní představitele, kteří musejí vést věřící k toleranci a lásce k bližnímu, je třeba dát nejvyšší záměr jasně najevo a urážlivé projevy vůči Židům trestat.

Je otázkou, zda byl tento zajímavý dokument, jehož návrhy na změny židovského postavení zacházely mnohem dále, než byl Josef II. ochoten připustit, vůbec odeslán do Vídně. Že o tom nejvyšší purkrabí Fürstenberg uvažoval, svědčí koncept dodnes dochovaného průvodního dopisu, který adresoval přímo císaři. Vzhledem k tomu, že však v době, kdy k tomu mohlo dojít, do Prahy právě dorazil zmíněný dvorský dekret z 19. října, je spíše pravděpodobné, že nakonec odeslán nebyl.

DVORSKÝ DEKRET PRO ČESKÉ ŽIDY

V porovnání s panovníkovým listem ze 13. května 1781 se dekret z 19. října 1781, adresovaný českým Židům, nese v odměřenějším tónu. Vliv na to zcela jistě měly diskuse, které od jara do podzimu 1781 ve věci židovské tolerance v habsburské monarchii probíhaly, a zejména pak vůči Židům vstřícné postoje české vlády. V té souvislosti je zajímavé, že oficiální znění dekretu z 19. října 1781, publikované poprvé v oficiálním kompendiu josefínských nařízení roku 1785 a poté vícekrát znovu, není obsahově zcela identické se zněním dekretu, který koncem října 1781 dorazil do Prahy a v opisu se dodnes zachoval v Národním archivu. Zapříčinil to fakt, že říjnový dekret přišel do Prahy jako panovníkova odpověď na vyjádření české vlády ze srpna 1781. Rozdíly nejsou nijak zásadní, původní verze dekretu je však o něco delší a obsahuje navíc některé texty, které se při pozdější publikaci jevily již jako zbytečné. Jde především o pasáže, v nichž panovník opakovaně zdůrazňoval, že jeho cílem v žádném případě není počet Židů v dědičných zemích jakkoli zvyšovat či měnit nařízení týkající se jejich sňatků, a že jediné, o co mu jde, je, učinit je tam, kde již jsou, užitečnějšími státu.

Co se konkrétních témat týče, řešil je dvorský dekret v obdobném sledu jako květnový *Handbillet* a většinu dřívějších panovníkových ustanovení potvrdil. Židé tak měli v nově stanovené lhůtě dvou let začít ve veškerých svých dokumentech používat pouze zemský jazyk. Pod vedením školské direkce měli zakládat židovské normální školy, přičemž bylo garantováno, že jejich výukou nebude nijak dotčeno židovské náboženství, a bylo jim též umožněno navštěvování stávajících křesťanských škol. Přístup na univerzity byl oproti květnovému listu výslovně povolen všem, a nikoli pouze bohatým Židům. Dekret se nově podrobněji věnoval otázce získávání učitelů do nových škol a vyzval Židy, aby tam, kde již mají nějaké školy, sami vyslali schopné lidi, kteří by se mohli stát učiteli. Co se způsobů obživy týče, nová byla zejména upřesňující pasáž stran zapojení Židů do zemědělství. Dekret potvrdil, že si Židé smějí na dvacet a více let pronajmout zemědělskou půdu, avšak pouze tam, kde již žijí, a při zachování zásady, že se v žádné lokalitě nezvýší počet povolených židovských rodin. V prvních letech bylo Židům nakonec povoleno využívat při tom i křesťanských pomocníků, a nebylo tedy bez výhrad vyžadováno, aby obdělávali půdu pouze vlastníma rukama. Směli též využívat tažného dobytka, pastvin a chalup. Co se ostatních sfér obživy týče, dekret oproti květnovému listu nepřinesl nic nového a výslovně povolil Židům vyučit se různým řemeslům u křesťanských mistrů a provozovat je podle všeobecně platných nařízení. Povoleno jim bylo též povoznictví, provozování manufaktur a továren, velkoobchod i maloobchod s tím, že však nemají být v těchto oblastech podnikání oproti křesťanům nijak zvýhodněni.

Chanukový svícen s portrétem Josefa II., mosaz, Čechy, kol. 1785. ŽMP, inv. č. 000.787.

PRVNÍ KROK K ŽIDOVSKÉ EMANCIPACI

S příchodem dvorského dekretu z 19. října 1781 skončila diskuse, kterou byl Josef II. ochoten ve věci tolerance Židů s českou vládou vést, a následně již pouze očekával postupné naplňování svých nařízení. V průběhu implementace josefínských reforem do židovského života vyvstávala však i později řada otázek a úřední diskuse nikdy zcela neutichly. Realizace změn obecně přinášela řadu obtíží, jež si vynucovaly další panovníkovy instrukce, modifikující, vysvětlující a doplňující jeho patenty a nařízení.

Sonda do běhu úředních věcí před vydáním dvorského dekretu pro české Židy z 19. října 1781 odhaluje nejen způsoby komunikace mezi vídeňským centrem a jednotlivými zeměmi habsburské monarchie, ale též těžkopádnost tehdejší státní správy a značnou živelnost zavádění josefínských změn. Je celkem nepochybné, že během podzimu 1781 převážily na nejvyšším zemském úřadu Čech stran židovské tolerance názory, které směřovaly k takřka plnému narovnání židovského postavení v zemi a zacházely mnohem dále, než byl osvícený panovník ochoten připustit. Na konec omezování počtu a pohybu židovských obyvatel v zemi i zrušení zvláštního daňového zatížení si proto čeští Židé museli ještě dalších sedmdesát let počkat. Navzdory tomu, že míra židovské tolerance měla podle Josefa II. zůstat omezená, přinesla jeho vláda první důležité kroky na cestě k židovské emancipaci a podnítila první moderní diskuse o postavení Židů v českém státě.

IVETA CERMANOVÁ

ŽIAĽ NAD ZLOČINMI

Vláda SR sa ospravedlnila za vojnový Židovský kódex

8. septembra 2021

Ministri vlády Eduarda Hegera na dnešnom rokovaní prijali vyhlásenie k tzv. Židovskému kódexu, ktorý pred 80 rokmi na základe rasového pôvodu pozbavil židov ľudských a občianskych práv, znemožnil im prístup k vzdelaniu i k slobodnému spoločenskému uplatneniu.

„Vláda Slovenskej republiky dnes cíti mravnú povinnosť verejne prejaviť žiaľ nad zločinmi, ktorých sa dopustila vtedajšia štátna moc, osobitne nad tým, že 9. septembra 1941 prijala hanebné nariadenie obmedzujúce základné ľudské práva a slobody občanov židovského pôvodu," uvádza sa vo vyhlásení.

Židovský kódex obmedzoval nielen občianske, náboženské a spoločenské práva. Zaoberal sa aj majetkovoprávnym postavením Židov. V najrozsiahlejšej časti kódexu bol upravený prevod židovského majetku do „árijského" vlastníctva.

Členovia vlády vo vyhlásení odsúdili konanie vtedajšej štátnej moci a vyjadrili hlbokú ľútosť nad tragédiou, ktorá postihla nevinné obete. „V čase smutného 80. výročia prijatia tzv. Židovského kódexu si spytujeme svedomie za zločiny spáchané na našich spoluobčanoch, ktoré vyvrcholili deportáciami do táborov smrti."

Ministri sú presvedčení, že len pluralitná demokratická spoločnosť je schopná skutočne garantovať dodržiavanie ľudských a občianskych práv a prijaté vyhlásenie chápu ako záväzok slobodného a demokratického Slovenska, že už nikdy nesmie dôjsť k zneužitiu legislatívy na dehumanizáciu občanov. Ministri vo vyhlásení zároveň vzdávajú úctu tým, ktorí sa postavili na odpor voči prenasledovaniu židovských spoluobčanov, pričom riskovali stratu vlastnej slobody či života.

Nariadenie č. 198/1941 Sl. z. o právnom postavení Židov, známe aj ako tzv. Židovský kódex, prijala vtedajšia slovenská vláda 9. septembra 1941. Vyvrcholilo tým ročné obdobie platnosti ústavného zákona č. 210 z 3. septembra 1940, ktorým snem SR splnomocnil vládu vykonávať opatrenia „potrebné na vyradenie Židov zo sociálneho a hospodárskeho života". Kódex obsahoval 270 paragrafov, bol jedným z najrozsiahlejších právnych predpisov prijatých na Slovensku medzi rokmi 1939 až 1945 a patril medzi najkrutejšie protižidovské zákony v Európe.

Cena 60 hal. SLOVÁK Ročník XXI.

V Bratislave, v pondelok 10. apríla 1939 Zakladateľ a vodca † Andrej Hlinka Číslo 90.

Máme židovský zákon.

Koho treba považovať za Žida? - Obmedzenie možnosti uplatniť sa v advokátstve. Žid nemôže byť verejným notárom. - Židovský redaktor len v Židovskom časopise.

Karol Sidor.

Výmena posádok v Čechách.

Žiaden kresťan nebude odkázaný na židovského advokáta.

Slovák, ústredný tlačový orgán Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

Spytujeme svedomie za zločiny spáchané na našich spoluobčanoch, ktoré vyvrcholili deportáciami do táborov smrti...

Z WEBU DOKUMENTAČNÉHO STREDISKA HOLOKAUSTU

Dnes, 9. septembra, si na Slovensku pripomíname pamätný Deň obetí holokaustu a rasového násilia, ktorý odkazuje na konkrétnu udalosť – prijatie tzv. Židovského kódexu. Vláda ľudáckej Slovenskej republiky prijala tzv. Židovský kódex (Nariadenie o právnom postavení Židov č.198/1941 Sl. z.) 9. septembra 1941, teda presne pred 80 rokmi. Kódex bol najrozsiahlejšou právnou normou vojnového slovenského štátu. Obsahoval celkovo 270 paragrafov. V nich prevažne zhrnul dovtedajšiu protižidovskú legislatívu na Slovensku. Obsahoval však aj nové prvky, predovšetkým novú definíciu pojmu „Žid" na rasovom základe. Do právneho poriadku zavádzal aj pojem „židovský miešanec".

Propaganda ľudáckeho režimu označovala kódex za prísnejšiu protižidovskú právnu normu, akou boli obdobné normy v nacistickom Nemecku. V dôsledku uplatňovania protižidovských opatrení a Židovského kódexu bolo židovské obyvateľstvo na konci roku 1941 úplne pauperizované a sociálne odkázané.

Režim Hlinkovej slovenskej ľudovej strany hľadal riešenie tejto situácie a v snahe zbaviť sa Židov, sa dohodol s predstaviteľmi nacistického Nemecka na deportáciách slovenských Židov na územie pod kontrolou nacistickej tretej ríše. Transporty, ktoré smerovali do nacistických koncentračných a vyhladzovacích táborov, začali zo Slovenska odchádzať 25. marca 1942. Do 20. októbra 1942 bolo zo Slovenska vyvezených takmer 57 628 Židov. Ďalšia vlna deportácií Židov začala v septembri 1944, počas okupácie Slovenska jednotkami nacistického Nemecka. Trvala do 31. marca 1945. Sprevádzalo ju masové vraždenie obetí priamo na slovenskom území. Dnes si pripomíname obete holokaustu a rasového násilia. **(jf)**

OBCHODNÍ CESTUJÍCÍ A DIKTÁTOR

O dvou inscenacích v pražském Divadle ABC

Po dalších vlnách pandemie se divadla vrátila zpět se svými dlouho odkládanými repertoáry. Jsou mezi nimi i Městská divadla pražská, v rámci nichž Divadlo ABC nabízí divákům *Smrt obchodního cestujícího* od Arthura Millera a *Diktátora* podle filmového scénáře Charlieho Chaplina.

Zuzana Kronerová v roli Lindy a Miroslav Donutil jako Willy Loman. Foto Patrik Borecký.

„MY TO DOKÁŽEME TADY“

Když se na českém jevišti inscenuje taková hra, jako je *Smrt obchodního cestujícího* (již autor napsal roku 1949 a získal za ni Pulitzerovu cenu), vyvstávají dvě otázky, na něž musí být odpověď nutně „ano“. Pokud by tomu tak nebylo, hrozí krize, že neexistuje pádný důvod, proč ji uvést. Zaprvé: Je drama stále aktuální? Lze se bavit o tom, že Millerova ostrá kritika amerického snu pořád má v dnešním, čím dál konzumnějším a materialističtějším světě své místo, není-li dokonce případnější. Jedním z témat je i osamocenost stáří, pocit, že svět se změnil k nepoznání a nic ze starých pořádků už neplatí.

Nicméně je tu ještě otázka druhá: Má smysl hru inscenovat pro Evropany? U *Smrti obchodního cestujícího* totiž hrozí, že se z textu stane povýšený, sebeujišťující posměch západnímu kontinentu. Přitom jedna z funkcí dramatu je, dovolím si říct, přesný opak: problematizování a hlubší rozkrývání našich vlastních životů. Michal Dočekal, režisér inscenace v *Divadle ABC*, obrací velice citlivě Millerův text proti nám samotným. Nebo se o to minimálně snaží...

A co vůbec americký sen znamená? V Millerově nejplodnějším období (tedy od čtyřicátých do šedesátých let minulého století) možná mohl mít tento termín poměrně jednoduchou definici, dnes už je to složitější. Dočekal totiž zdaleka nevypráví Millerův příběh o postarším americkém ztroskotanci jako sociálně kritický. Spíš vyobrazuje moment ztráty širokého spektra životních iluzí, které si v sobě nosí většina z nás. Pojednává – a tím je stále aktuální – o tom, jak nějakým způsobem překonat svět kolem i sám sebe a dosáhnout toho, o čem člověk sní.

„My to dokážeme tady,“ opakuje Miroslav Donutil v hlavní roli, jako by nepřímo implikoval, že podobně falešné sny o úspěchu se vztahují na každého. Jeho herecký výkon zároveň nepřipomíná úplně Willyho Lomana, který se tradičně objevoval na amerických jevištích, ale jakéhosi upovídaného „čecháčka“ posedlého západním životním stylem. „[Lidé] nedokážou unést neúspěch, lžou sami sobě a především ostatním, když předstírají zásluhy, které neexistují,“ řekl k inscenaci pro *Moderní divadlo* (noviny Městských divadel pražských) herec Martin Donutil, který v inscenaci hraje jednoho ze synů Willyho Lomana. Tragédie Millerova textu se dotýká pocitu marnosti a nesplněných ambicí každého z nás.

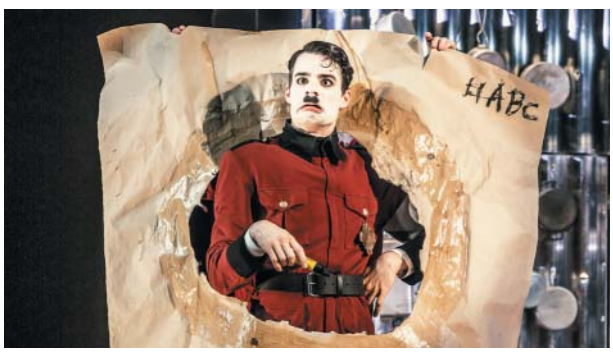

Filip Březina v dvojroli diktátora a židovského holiče. Foto Patrik Borecký.

Text si vyžaduje ze své podstaty snové, postupně střízlivějící scénografické zpracování, což rovněž Dočekalovi s jeho nemocničně sterilní či až studeně zasněnou jevištní poetikou docela sedne. Jeho nejvíce autorský posun textu asi je, že se vydává naproti podivné mystičnosti amerického snu; postava Willyho bratra Bena, původně perfektní exemplář představy selfmademanství, co Willyho celou dobu pohání kupředu, se stává poněkud záhadnou a nejasnou figurou; dokonce možná představuje smrtku, která si jde pro Willyho duši.

Inscenaci trvá nějakou dobu, než se rozjede, když ale přijde na stěžejní dramatické scény, tak už herci vládnou v plné síle a vedou hru do emočně ohromně mocného závěru, který v divákovi zůstane ještě dlouho. Na tom má největší zásluhu ústřední dvojice: soustředěně hrající Miroslav Donutil a Zuzana Kronerová. Ta z postavy Millerovy poněkud uťápnuté manželky Lindy stvořila drsnou lvici, ženu bez iluzí, která zároveň naplno zachovává, či dokonce posiluje tragédii textu.

DIKTÁTOR

Na *Diktátora* jsem se těšil hlavně po zhlédnutí první poloviny na premiéře v Divadle ABC. Druhou polovinu tehdy nehráli, protože se Filip Březina (obsazený v hlavní Chaplinově dvojroli) v rámci neuvěřitelného hereckého výkonu přepnul tak, že o přestávce zkolaboval. I přesto si za první půlku celý ansámbl vysloužil přes zataženou oponu několikaminutový potlesk.

První polovina *Diktátora* totiž umocňuje Chaplinovu frašku o nacistické diktatuře na druhou. Režiséru Martinu Čičvákovi by se snad mohlo vytknout, že možná úplně nechápe, v čem celkově spočívá Chaplinův situační humor s rekvizitami, nicméně to nemusí být nutně

na škodu. Kde některé gagy původního filmu mohou vyznít pro dnešní publikum suše, Čičvák šikovně vymýšlí nové způsoby, jak se nad bolestivou historií zasmát. Chaplinova Hitlera, jehož se bojí i samotné mikrofony a uhýbají mu, když se německou hatmatilkou snaží něco prohlásit, zde střídá Březinova fantastická karikatura egomaniaka, který za každou cenu vyžaduje pozornost, předcvičuje ostatním náckům jako v kabaretu, snaží se publikum roztleskat, tančí na Jacksonovu píseň *Billie Jean* a vůbec vyvádí až sebeponižující kousky. To vše poukazuje na sebestřednou nestabilitu podobných individuí. Humor pak často střídají situace až děsivě mrazivé, v nichž se z komického diktátora stává člověk s ohromným potenciálem konat zlo.

Po polovině inscenace, již jsem zhlédl v Divadle ABC, jsem se vydal na reprízu. Ta se v srpnu konala v divadelním stanu Azyl 78 a celkově mě docela zklamala. Řadu věcí, co poměrně fungovaly na klasickém jevišti kamenného divadla, kruhový prostor s hledištěm v šapitó trochu kazil. Publikum bylo od akce dost vzdálené a bohužel se ztratil i zajímavý efekt Březiny jako Hitlera tyčícího se na jevišti nad diváky. Ale druhá polovina má slabiny i bez ohledu na to, kde se hraje: Dějová linie s židovským holičem a jeho Hannou, která během první půle pěkně kontrastuje s bombastičností a absurdním showmanstvím Hitlerova paláce jako obraz křehké každodennosti, se začne vytrácet a tím pádem ani finální Chaplinův monolog nemá tak silnou pointu, jak by mohl mít.

Situace s *Diktátorem* je tedy složitá. Některé projekty lze odepsat jako odpad, jiné lze opěvovat a Čičvákův *Diktátor* je přesně někde uprostřed: dobrý start, ohromně nadějná první polovina, ale ve finále je divák trochu rozpačitý. Rozhodně nelze říct, že se jedná o inscenaci vyloženě špatnou, ale o takovou, která člověka frustruje: až mu je líto všeho talentu a energie, co se jí věnovalo, protože by stačilo jen málo a mohla by být víc než obstojná.

Eliáš Gaydečka

Smrt obchodního cestujícího. Překlad: Luba a Rudolf Pellarovi, režie: Michal Dočekal (nejbližší představení: 8. a 28. října). *Diktátor*. Překlad původního scénáře: Halka Varhaníková, režie a jevištní úprava: Martin Čičvák (nejbližší představení: 5. a 27. října).

Hanuš Hron: Vzpomínka

Každý z nás vzpomíná jinak. Já jsem svoje tehdejší vzpomínky nazval „holokaustové střípky“. Ten, o kterém chci teď hovořit, je ten úplně poslední. Začalo to zde na této silnici 9. května 1945, asi 100 metrů od místa, kde právě teď stojím. Ten den jsem se probudil a v celém Terezíně nezahlédl naprosto žádnou uniformu a v podvědomí jsem slyšel jen absolutní ticho. Po chvíli bylo však to ticho rušeno nepatrným hukotem, který pozvolna sílil, až se proměnil v hmatatelnou, nekonečnou kolonu ruské armády. V té chvíli nás v Evropě bylo ještě několik tisíců přeživších a přes všechno zoufalství a smutek jsme pochopili, že dík spojeneckému vítězství budeme žít ještě i zítra, pozítří a případně i kousek do vzdálenější budoucnosti. Komukoliv bych pošeptal svoje rodné číslo, musí vzít na vědomí, že delší záruky již poskytnouti nemohu.

Hanuš Hron, Terezín 2021. Foto archiv.

Tak jsme šli ve směru té vojenské kolony, až k náhle zcela opuštěné bráně ghetta, kterou jsme prošli, a byli svobodní. Někde jsme se, moje mladší setra Anna, můj holokaustový souputník Josef Pepíček Klein a já zastavili.

Slovo „autostop“ jsme ještě nikdy neslyšeli. Přesto jsem náhle udělal krok vpřed a zvedl ruku. Tank, obrněný transportér ani samohybné dělo nezastavilo. Až náhle... skřípot brzd a odřený frontový náklaďáček, takzvaný „gazik“, stál před námi. Vzali jsme ho útokem a byli jsme tam náhle čtyři. Tím čtvrtým byl unavený a vyčerpaný ruský vojáček, který tam, na rozdíl od nás, skutečně patřil. Naše cesta ke svobodě pokračovala, až náhle v jedné malé obci šla v protisměru jiná velká kolona německých zajatců. Bez zastavení se to míjení vyřešit nedalo. V nastalém klidu náhle náš ruský voják ukázal na moje rozpadající se boty a vzápětí na jednoho zajatce, který měl na krku sice již použitá, ale pro mě snová bagančata. Pochopil jsem, že chvíle mé historické odplaty konečně nastala. Po maximálním nádechu jsem zařval: „Gib die Schuhe her!“ Nemohl jsem pochopit, že je skutečně sundal z krku a podával mi je nahoru. Shýbl jsem se pro ně a náhle jsem spatřil, že je bosý. Neměl tedy dvoje boty, ale pouze jedny, které si prostě šetřil pro horší časy. Zmocnily se mě dva neslučitelné pocity: děsný vztek a taky nesmírný stud. V tom zmateném součtu pro a proti jsem boty zvedl a vší silou mu je hodil zpátky na hlavu. Kolony se opět daly do pohybu. Toho, že ty boty na tom samém krku pokračovaly dál na severozápad, jsem nikdy nelitoval, i když moje „velká“ životní pomsta nevyšla. Pochopil jsem však, že ani vítězství nebude nic jednoduchého, jak jsme si to původně představovali.

Při prvním pražském zastavení jsme náš spásný náklaďáček opustili a svobodu jsme dále vítali pěšky. Náhle mě zastavila starší paní s prosbou, abych počkal před domem, do kterého vešla. Za chvíli se vrátila a podávala mi krásné turistické boty. „Ty jsou po manželovi,“ řekla. Nemohl jsem pochopit, jak to poznala. Ukázala však na moji neodpáranou žlutou hvězdu a řekla: „Mladý pane, tohle už můžete sundat.“ Nevěděl jsem co dřív, ale napřed jsem přezul boty. Pasovaly. Pak jsem odpáral tu hvězdu a náhle se splnil sen posledních let mého života. V ničem jsem se od ostatních nelišil.

Když jsem znovu vykročil, nedokázal jsem dík perfektním podrážkám rozeznat, zda jdu po dlažbě, písku, či asfaltu. Ale na to jsem si rychle zvyknul. Věřme, že taková a jiná krásná přivyknutí uhájíme všichni i do budoucna.

(*Text přednesl autor na letošní Terezínské tryzně, která se konala 5. září.*)

WARHOLOVI ŽIDÉ

O vzniku Deseti portrétů Židů 20. století

Ke vzniku cyklu Andyho Warhola *Deset portrétů Židů 20. století* se vrací publikace k výstavě, která před devíti lety proběhla ve vídeňském Židovském muzeu (JMW). Osvětluje, jak se slavný popartový umělec a manažer skupiny The Velvet Underground k tématu dostal a jak na něm pracoval. Kniha zahrnuje reprodukce všech obrazů s fotografiemi, které sloužily Warholovi jako předloha, rozhovor iniciátora portrétů galeristy Rona Feldmana s ředitelkou JMW Daniellou Spera a vzpomínku režiséra, spisovatele a hudebníka Andrého Hellera na Warholův pobyt ve Vídni roku 1981.

Andy Warhol: *Louis Brandeis*, 1980. Repro JMW.

DESET GOLD

Myšlenka, aby Andy Warhol vytvořil cyklus zachycující významné osobnosti světové literatury, filosofie, hudby, vědy, práva, politiky i showbyznysu, které působily ve 20. století a pocházely z židovských rodin, napadl galeristu a malířova přítele Rona Feldmana. Podle jeho slov to bylo celkem jednoduché: Andy Warhol ho někdy roku 1979 požádal, aby vymyslel něco (slovo „projekt“ by určitě nevzal do úst), na čem by mohli pracovat společně. Feldman nejprve navrhl cyklus 10 amerických prezidentů, který se Warholovi nezamlouval, ale pak dostal galerista jiný nápad. V rozhovoru s Daniellou Spera líčí, jak zatelefonoval Warholovi a zeptal se ho: „Co takhle deset Židů 20. století?“ Warhol nadšeně souhlasil, ale pak opáčil: „A kdo to je?“ Feldman měl pro začátek seznam tří osob… Nápad pak ještě promýšlel. Jelikož Andy již vytvořil portrét premiérky Goldy Meirové, kterou obdivoval (a dokonce údajně prohlásil, že by byla skvělou prezidentkou Spojených států), Saša Harari, izraelský filmový producent, nadhodil, že by Warhol mohl jednoduše udělat „deset Gold“. Feldman nesouhlasil s celkem přesvědčivým argumentem, že Golda Meirová není žádná Marilyn Monroe.

Z Dámy s kaméliemi, 1880.

Nakonec se Feldman s Warholem domluvili, že opravdu vznikne cyklus deseti různých postav, a to na základě širšího seznamu asi stovky jmen, který dali dohromady a z něhož postupně vybrali deset „vítězů“: Sarah Bernhardtovou, Louise Brandeise, Martina Bubera, Alberta Einsteina, Sigmunda Freuda, George Gershwina, Franze Kafku, bratry Marxovy, Goldu Meirovou a Gertrude Steinovou. Bylo nutné sehnat jejich kvalitní snímky (což v době před internetem nebylo úplně jednoduché) a vybrat ty, které by se pro Warholovu metodu (sítotisk a malba) nejlépe hodily.

Andy Warhol: *Sarah Bernhardt*, 1980. Repro JMW.

BUBER JAKO MOJŽÍŠ

Na první pohled se Andy Warhol údajně zamiloval do divadelní herečky Sarah Bernhardtové. Vzpouzel se prý proti Lousi Brandeisovi – místo něj chtěl raději do cyklu zařadit malíře Amedea Modiglianiho. Brandeise, slavného právníka a prvního soudce Nejvyššího soudu USA s židovskými kořeny, naopak prosazoval Feldman a Warhol se po řadě debat podvolil. Z deseti osobností malíř neznal náboženského filosofa Martina Bubera, ale zaujal ho vliv, který měl Buber na jiná náboženství.

Foto od neznámého autora.

Warhol pocházel z rodiny rusínských imigrantů z uherské vesničky Miková, poblíž dnešních slovenských Medzilaborců (sám prý často říkal, že „pochází odnikud“). Rodiče vyznávali řeckokatolickou víru a i Andy chodil pravidelně v neděli do kostela. Na Buberovi snad Warhol ocenil i fakt, že se na snímku, který měl k dispozici, podobal Mojžíšovi. Na otázku, proč se do výběru dostala spisovatelka a literátka Gertrude Steinová, prý odpovídal: „Protože byla z Pittsburghu,“ tedy z jeho rodného města. Podle Feldmana se však Warhol o své „modely a modelky“ zajímal. Respektoval je jako osobnosti, které něco významného vytvořily. Ač předci mnohých z nich pocházeli ze skromných poměrů východní Evropy či Ruska, dokázali se prosadit v nových zemích (Americe či v Izraeli) stejně jako ti, kteří uprchli před nacisty, a pokud v Evropě zůstali, jejich věhlas přesáhl Atlantik.

Samotný soubor asi není třeba nijak představovat. Malíř pro něj použil kvalitní fotografie, podle nichž vytvořil deset rozměrných barevných sítotiskových pláten. Popartovým stylem obrazy odpovídají ostatním portrétům slavných osobností, které vytvořil (zobrazil mj. Elizabeth Taylorovou a Ingrid Bergmanovou, Muhammada Aliho, Johanna Wolfganga von Goet-

Andy Warhol: *Golda Meir*, 1980. Repro JMW.

ha a Ludwiga van Beethovena či *Černého Lenina*).

Z pozadí v tmavších odstínech vystupují barevně zdůrazněné obličeje. Pokud bychom na obrazech pátrali po symbolech jejich díla, pak snad právě ve výběru barevné škály či zdůraznění určitého rysu či části obličeje: Freudovo ucho, Kafkovy oči, Buberovo „mojžíšské“ čelo a vousy. V portrétu Louise Brandeise vystupuje soudcova jemná tvář s upřeným pohledem. „Naklonovaní“ bratři Marxové jsou asi nejdivočejším obrazem. Vlevo nad týlem George Gershwina se vznášejí roztančené pestrobarevné linky a pro krajkový rukáv „dámy s kaméliemi“ Sarah Bernhardtové použil malíř nebeskou modř. Tvář Alberta Einsteina je vyvedena v odstínech šedé, levé oko je jakoby slepé a od ostatních portrétů se obraz odlišuje pochmurností a skepsí…

Z filmu *Noc v Casablance*.

VÝSTAVY

Svůj židovský cyklus vystavil Warhol roku 1980 v Židovském muzeu v New Yorku. Přijetí rozhodně nebylo zcela pozitivní: nejostřeji se vymezil Hilton Kramer v listu *The New York Times*: díla označil jako „vulgární“ s „nulovým“ přínosem pro umění; *The Village Voice* otiskl recenzi, která prohlásila, že cyklus je „pokrytecký, cynický a vykořisťovatelský“ (tj. autor, který se o židovskou historii či kulturu nijak nezajímal, měl zneužít význam modelů pro komerční účely a svou slávu). Pozitivní reakce však převažovaly; navíc se k výstavě pořádaly přednášky o jednotlivých osobnostech. Roku 2008 newyorské Židovské muzeum výstavu zopakovalo a cyklus pak cestoval po dalších židovských muzeích v USA. Tehdy už pop-art patřil k uznávanému uměleckému směru, Andy Warhol, který zemřel roku 1987, ke klasikům a jeho „Židovští géniové“ (jak cyklu umělec říkal) rozhodně nikoho nepobuřovali.

Foto neznámého autora, 1969.

Alice Marxová

Andy Warhol: *Bratři Marxové*, 1980. Repro JWM.

Jewish Geniuses. Warhol's Jews (Židovští géniové. Warholovi Židé). V německé a anglické verzi vydalo Židovské muzeum ve Vídni roku 2012. 72 stran, cena 18 eur.

CO NENÍ VIDĚT

(dokončení ze str. 7)

Fotografujete i sekulární průmyslové památky. Jsou mezi nimi nějaké s židovskou vazbou?

Zajímavé jsou Winternitzovy automatické mlýny v Pardubicích. To je případ s překvapivě šťastným koncem. Budovy automatických mlýnů navrhl pro bratry Egona a Karla Winternitze roku 1909 architekt Josef Gočár ve stylu dekorativní moderny. Postavily se za dva roky, později se, po požáru, ve dvacátých letech ještě rozšířily opět podle Gočárova návrhu. Je to ohromná budova na břehu Chrudimky. Bratři si svůj podnik ale dlouho neužili: Egon zemřel v roce 1932, Karel byl s celou rodinou transportován do Terezína a následně do Osvětimi (zachránil se jen jeden syn). Mlýny se po válce znárodnily, po roce 1989 je do roku 2013 provozovala soukromá firma. Město se tehdy odmítlo angažovat, nakonec areál koupil architekt Lukáš Smetana. Podstatnou část od něj ale později odkoupil Pardubický kraj. Ten dostal osvícený nápad, že tu s pomocí evropského grantu vznikne sídlo Východočeské galerie. Otevírat by se měla roku 2023.

Mám rád také Löwitovu vilu v Heřmanově Městci. To je málo známá krásně zachovalá funkcionalistická vila od Bohuslava Fuchse. Navrhl ji roku 1936 pro výrobce dámské obuvi Arnošta Löwita, kterého pak zavraždili nacisti. Po roce 1989 měnila majitele, teď ji vlastní místní podnikatel a snad je na prodej… Fotografoval jsem také například v bývalé Schindlerově továrně v Brněnci u Svitav.

V Pardubicích, kde žijete, se narodili tři významní básníci – Petr Kabeš, Jiří Pištora a Jiří Gruša.

Jistě. Ale měli bychom připomenout bratry Vokolkovy – tiskaře Vlastimila, básníka Vladimíra a výtvarníka Vojmíra… Kabeše jsem bohužel neznal, ale můj strýc se přátelil s Jiřím Pištorou. Jeho básničku, kterou napsal roku 1969 do *Mateřídoušky* o „lapcích“, co žijí ve stepi a v suché otepi, umím od dětství. Komunisti z toho pak udělali hrozný skandál, nesměl publikovat ani věci pro děti, nakonec spáchal sebevraždu. Grušu si pamatuji, jako mnoho Pardubičanů, jak tu roku 1989 mluvil na ochozu divadla k nadšeným davům. Doba se změnila a v předvolebním čase nám tu teď řečnili populisté.

Alice Marxová

ŠIVCHEJ HA-BEŠT

Nejstarší sbírka chasidských vyprávění, vydaná v roce 1814

Chasidská vyprávění nejsou v našem prostředí neznámá. S jedinečnou poetikou je do české literatury uvedl Jiří Langer ve své knize *Devět bran* (1937), která není jen sbírkou příběhů, ale představuje čtenáři také život chasidského společenství. V českém překladu existuje rovněž sbírka z pera Martina Bubera pod názvem *Chasidská vyprávění* (česky 1990). Obě sbírky spojuje snaha sdělit skrze chasidská vyprávění „živou tradici" chasidismu a obecněji judaismu. Ani Langer, ani Buber neusilovali o věrný překlad vyprávění, jak je nalezli v existujících souborech. Netajili se přesvědčením, že autentický chasidský příběh je vždy ústní, a tedy svou podstatou otevřený proměnám, které mu vtiskují vypravěči při každém dalším vyprávění. Buber zaujal vůči chasidským vyprávěním pozici vnější, ačkoli angažovanou. Radikální převyprávění bylo součástí Buberovy snahy oživit židovskou religiozitu a připomenout vyprahlému západnímu judaismu jeho původní étos. Zatímco Buber přiznává rezervovanost ke společenské realitě chasidismu, jak se s ním setkal ve Lvově, když jako chlapec pobýval u svého děda Solomona Bubera, Langer zaujímá pozici informátora a kulturního „překladatele": S chasidismem se identifikuje a hovoří jako „my", současně českému čtenáři chasidskou kulturu zprostředkovává jako někdo, kdo si uvědomuje její jinakost ve srovnání s kulturou moderního Západu.

Langerův i Buberův čtenář tuší, že výsledná vyprávění ve sbírkách těchto autorů jsou výsledkem volného přepracování. Bylo by samozřejmě chybou Langerovi nebo Buberovi vyčítat, že jimi předkládané příběhy nejsou věrné svým předlohám. Přesto je dobré si uvědomit, že na přelomu 19. a 20. století byla chasidská vyprávění již delší dobu literárním fenoménem, který se i uvnitř širší chasidské společnosti složitě proplétal s nepřerušeným ústním podáním. V šedesátých letech 19. století vyšlo tiskem v rychlém sledu několik sbírek ve Lvově, další sbírky pak vycházely postupně na různých místech v následujících desetiletích a tato klasická produkce kulminuje několika sbírkami, jež vyšly na přelomu 19. a 20. století zejména v Piotrkówě. Gedalja Nigal ve své knize o chasidských vyprávěních vypočítává asi 70 hebrejských sbírek a je tak zřejmé, že máme co do činění s významným literárním trendem, odrážejícím snahy o povýšení chasidských vyprávění směrem k vyššímu, ačkoli populárnímu písemnictví. Lze totiž předpokládat, že když se chasidské příběhy vyprávěly ústně, dělo se tak v jidiš, takže převedení do písemné podoby v hebrejském jazyce představuje krok záměrný a programatický.

Přesněji postihnout vzájemná ovlivňování mezi různými tištěnými verzemi,

Imaginární portrét rabi Jisra'ela ben Elie'zera, zvaného Ba'al Šem Tov z knihy *Geonej Jisrael*.

ústními vyprávěními, jež mohla být založena již na četbě vydaných variant a znovu později zapsána, by bylo bezúčelné. Nelze než souhlasit s Urielem Gellmanem, jenž hovoří v souvislosti se sbírkami chasidských vyprávění o „projektech kolektivního autorství společenství anonymních věřících, které je současně primárním konzumentem takto vzniklých antologií". Gellman tuto situaci ilustruje anekdotou ze vzpomínek Šmu'ela Josefa Agnona. Agnon píše: „Jednou když jsem seděl s Martinem Buberem a hovořili jsme o chasidismu, vyprávěl jsem mu příběh. Když jsem skončil, Buber si vzal svazek papírů a nahlédl do nich. Pak vytáhl nesvázanou knihu a ukázal mi ten příběh vytištěný. To samé se stalo u většiny příběhů, které jsem mu vyprávěl. (...) Do toho dne jsem si neuvědomil, že existuje tolik sbírek chasidských vyprávění. Znal jsem ta vyprávění z toho, co jsem slyšel."

Také úplně nejstarší dochovaná sbírka chasidských vyprávění vyšla tiskem nejprve v hebrejštině. Pod názvem *Šivchej ha-Bešt* (*Velebení Ba'al Šem Tova*) ji vydal roku 1814 v městečku Kopys (jidiš Kopust) Jisra'el Jafe (Jofe) z rukopisu rituálního porážeče dobytka Dova Baera ben Šmu'ela z města Ilińce. Hlavním protagonistou sbírky je zakladatel východoevropského chasidismu, Jisra'el ben Elie'zer (asi 1699–1760), zvaný Ba'al Šem Tov, zkráceně Bešt. Podobně jako Jicchak Luria Aškenazi – Svatý Ari – i Bešt své učení předával ústně svým blízkým žákům. S výjimkou několika dopisů nezanechal Bešt žádné spisy, i když řada jeho výroků je rozeseta ve spisech Ja'akova Josefa z Polonnoje (1710–1784), mimo jiné i ve spisu *Toldot Ja'akov Josef*, který vyšel roku 1780 jako první chasidský spis tiskem. Sbírka *Šivchej ha-Bešt* obsahuje více než 200 vyprávění o Beštovi a jeho nejbližších žácích a předchází o celých padesát let vlnu vydávání sbírek vyprávění, jež počíná rokem 1864. V jádru sbírky je rukopis z devadesátých let 18. století, jehož kompilátor v předmluvě tvrdí, že příběhy přímo vyslechl. Původní rukopis se sice nezachoval, avšak dochoval se pozdější částečný opis. Vydavatel pozměnil pořadí některých vyprávění, připojil sérii dalších příběhů na počátek sbírky a provedl v textu různé zásahy, jež ve svém celku poněkud pozměnily výsledné vyznění sbírky. Přesto při absenci kritické edice (připravuje ji jeruzalémský badatel Jonatan Meir) zůstává původní vydání z Kopysu nejspolehlivějším textem sbírky, která představuje jedinečný doklad vyprávěcích tradic z prvních desetiletí východoevropského chasidismu.

Pro představu přinášíme ze svazku *Šivchej ha-Bešt* několik ukázek; více naleznete v *Židovské ročence 5782*, která vychází koncem listopadu.

BEŠT SE CHOVÁ NEVYSVĚTLITELNĚ (fol. 12v)

Slyšel jsem od svého švagra, pana Mordechaje, že slyšel od rabiho Jechi'ela z Kovelu, jak jednou přišel člověk z Litvy, že ho poslali lidé z jeho země, aby vyčenichal, co je Bešt zač. Ubytoval se u zmíněného rabiho Jechi'ela a stravoval se u Bešta. Když slyšel v pátek večer Beštovu modlitbu, velmi se mu to líbilo a po modlitbě šel k Beštovi domů. Když přišel Bešt domů, jal se křičet na sluhu a hromoval, aby šel rychle ke koním, že

prý se jeden kůň škrtí. Sluha jej uklidňoval a řekl: „Pane, co nevidět tam půjdu.“ On na něj však znovu řval, že jej zmlátí. Sluha tedy šel a koně osvobodil. Když ten host viděl Beštův vztek, velmi se podivil a říkal si: „Po takové modlitbě je pro něj jeden kůň tak důležitý, že se zlobí na sluhu – a právě o šabatu!“ Když ráno slyšel Beštovu modlitbu, zase se mu líbila, ale přesto mu v mysli vězela pochybnost. Po šabatu, když se chtěl vydat na cestu domů, svěřil se s tou věcí zmíněnému rabimu Jechi’elovi a odjel. Rabi Jechi’el o tom pověděl Beštovi, který se rozzlobil a řekl: „Co mě mají co zkoušet? Můžu ti vysvětlit, že jistý Žid šel po cestě, zastihl jej počátek šabatu a on nemohl dojít na obydlené místo, kde by strávil šabat. Napadlo ho, aby uhnul z cesty do polí a tam uctil šabat. Přišel lupič, začal ho bít a chtěl ho zabít. Ten Žid byl velmi tělesný a já jsem mu nemohl dodat sil jinak než prostřednictvím nějakého zvířete. Proto jsem sluhu vyděsil a vyvolal v něm strach, neboť čím více jsem sluhu vyděsil, tím větší strach padl na ony lupiče, takže nakonec toho Žida nechali žít. Uvidíš, že ho co nevidět přinesou do města.“ A tak se stalo.

HERETICKÁ KNIHA (fol. 9v)

Téhož šabatu řekl Bešt, že vidí, že v tom roce bude vytištěna nová kniha, ovšem nezná její název, protože ji ještě nepojmenovali. Tu knihu prý sepsal jeden ze sekty Šabtaje Cviho, nechť je jeho jméno vymazáno. *Ze rtů cizí ženy sice kape med a její jazyk je hladší než olej, nakonec je však hořká jako pelyněk, ostrá jak dvojsečný meč!* (Př 5,3–4) Nechť je jméno té knihy vymazáno, neboť bude psána krásným jazykem. Lidé v ní naleznou oblibu a ona pro naše mnohé hříchy vnese do světa nečistotu. Když kniha vyšla na světlo světa, výše zmíněný rabín, tedy Jákov Josef, si ji koupil, neboť nemohl předem znát její jméno. Když k němu přišel Bešt, všiml si, že ta kniha leží na stole. Jen co otevřel dveře, řekl: „Na stole leží závadná kniha!“ Rebe se zeptal, která to je, a on mu ukázal prstem. Byla to kniha *Chemdat jamim*. Uchopili ji do špinavého hadru, tím ji obalili a dali pod stůl.

BEŠTOVO UČENÍ NEMŮŽE BÝT ZAPSÁNO (fol. 23r)

Slyšel jsem od rabína v naší obci. Jednou jistý muž zapsal Beštovo učení, jak jej od něj vyslechl. Bešt pak spatřil jakéhosi démona, jak kráčí a v ruce drží knihu. Řekl mu: „Co to je za knihu, kterou neseš v ruce?“ Odpověděl mu: „To je kniha, kterou jsi sepsal.“ Bešt okamžitě pochopil, že někdo zapisuje jeho učení. Shromáždil celý svůj kroužek a ptal se jich: „Kdo z vás zapisuje mé učení?“ Onen muž se přiznal. Když zápisky přinesl, Bešt se do nich podíval a řekl: „Nevyslovil jsem ani jediný ze zde přítomných výroků.“

LEPŠÍ JE MÍT SYNA NEŽ BOHATSTVÍ (fol. 16r)

Slyšel jsem od rabiho Falka Kohena, že jeho tchán rabi Šmeril neměl mužského potomka. Bešt u něj býval hostem, a protože pro něj neměl zvláštní dům, bydlel v témže domě a ženy odešly k sousedům. Tam vařily, a když se mělo jíst, jídlo jim donesly. Jednou než se měl Bešt vydat na cestu, chtěl jej rabi Falk poprosit o modlitbu, aby měl mužského potomka. Chodil kolem něj a nedokázal to ze studu říci.

Učebna r. Bešta v Mezbiži na poštovní známce, která byla vydána v Izraeli v roce 1960 jako připomínka 200 let od úmrtí Ba’al Šem Tova.

Nazítří před odjezdem znovu obcházel, aby jej oslovil, ale nemohl, protože se před ním styděl. Tu Bešt řekl: „Pošli pro svoji ženu!“ Když přišla, vzal Bešt do ruky hůl a řekl jí: „Hleď, abys porodila mužského potomka, jinak ti touhle holí zpřerážím kosti!“ A tak se stalo, že toho roku porodila syna a jeho jméno bylo rabi David. A tento rabi David se stal představeným rabínského soudu ve svaté obci Čečelnik.

Rabi Šmeril měl ve zvyku, že i když jeho žena porodila dceru, jel za Beštem, vzal si od něj amulet a dal mu dva červonce nebo i víc, neboť byl ve zmíněné době obchodníkem a měl kolem tří tisíc zlatých. Když se mu pak narodil zmíněný syn, jel k Beštovi, aby si od něj vzal amulet, jak měl ve zvyku. Ten se jej zeptal: „Porodila tvá žena syna?“ Odpověděl: „Ano.“ Bešt mu řekl: „Věz, že už nebudeš mít peníze. Dostal jsi totiž na výběr: Buď peníze, nebo syna. A já jsem za tebe správně vybral, že máš mít mužského potomka.“ A tak se stalo. O všechno zboží, které nakoupil, přišel, a nakonec pozbyl i všechny peníze. Přijali jej pak jako kazatele ve svaté obci Věrchovce. A já jsem ho znal, neboť se objevoval u rabiho ve svaté obci Kosow v době, kdy byl rabínem ve svaté obci Sagran.

BEŠT ZAHÁNÍ ANDĚLA SMRTI (fol. 14r)

Slyšel jsem od rabína naší obce, jak byl rabi Lejbuš ze svaté obce Mezriče u Bešta na Strašné dni. Ještě před Roš ha-šana onemocněl a Bešt jej léčil celou noc před Roš ha-šana i v noci na Roš ha-šana a neviděl žádný znak smrti, chraň Bůh. Když se pak šel modlit do studovny, zmíněnému rabimu Lejbušovi se přitížilo a velmi zeslábl. Šli to oznámit Beštovi, ale on je neslyšel, protože se na něj báli křičet. Když rabi Jicchak ze svaté obce Mezriče viděl, že se Bešt neotočil, hlasitě na něj zavolal, takže Bešt odpověděl a řekl: „Proč jste mi o tom neřekli?“ Běžel domů a nalezl anděla smrti, jak stojí nad rabim Lejbušem. Rozzlobeně na anděla smrti zakřičel a odehnal jej, takže utekl. Bešt vzal rabiho Lejbuše za ruku a ten se hned uzdravil. Odvedl jej pak s sebou do studovny, protože se jej bál nechat doma, kdyby se snad anděl smrti, nedej Bože, vrátil. Bešt později řekl, že kvůli této věci mu chtěli upřít jak tento svět, tak svět, který přijde. Udělal to však jen proto, že se to celé seběhlo tak náhle a předtím žádné znaky smrti neviděl: „Když jsem pak najednou spatřil anděla smrti, zželelo se mi rabiho Lejbuše a udělal jsem to.“

ŠPINAVÉ PENÍZE (fol. 21v)

Slyšel jsem od mistra, že v jistém svitku Tóry vždy nalezli chybu. Pokaždé ji opravili, přesto v onom svitku zase chybu nalezli. Ukázali ten svitek Tóry Beštovi a ten řekl, že onen svitek nechali napsat za peníze, nazývané „dlužné“ – totiž když se hraje v karty, hráči zaplatí tomu, kdo poskytne místnost, za každou hru jednu minci. Takový pan domácí vzal vydělané peníze a nechal za ně napsat onen svitek Tóry. A potvrdilo se, že to tak skutečně bylo. Bešt řekl, že takový svitek nelze opravit a vždycky bude nevhodný, i kdyby jej znovu a znovu opravovali.

PAVEL SLÁDEK

PRÁVO NA EURÓPSKY PAS

O knihe Naša neznáma európska kultúra Martina Rodana

Martin Rodan (1947) je rodák z Martina, absolvent univerzít v Jeruzaleme a Clermont Ferrand, od roku 1968 občan Izraela. Knihu *Notre culture européenne, cette unconnue* pôvodne vydal v roku 2009 a z francúzskeho originálu ju preložila Martinova (aj moja) dlhoročná priateľka Mariana Paulíny-Danielisová.

Martin Rodan.

Motív vzniku vysvetlil Rodan tým, že chcel by vraj európsky pas, preto cíti povinnosť preukázť primerané znalosti európskej kultúry, ktorá sa podľa neho skladá „zvlášť z gréckej a biblickej kultúry, čiže z Homéra a Mojžiša“ (s. 15).

Takto postavený cieľ presahuje možnosti jednotlivca, preto si Martin Rodan prizval na pomoc kvalifikované odborné sily, konkrétne počítač Golem, francúzsku encyklopédiu Claru a v menšej miere využíval aj chladničku Friga a prehliadač Diapo.

HELÉNSKA, MOJŽÍŠSKA A EURÓPSKA KULTÚRA

V texte vo veľkej miere využíval vedomosti a technické možnosti svojich pomocníkov. Komunikuje s nimi nadľahčene, akoby chcel čitateľovi poskytnúť chvíľku uvoľnenia a oddychu od náročného textu, ktorý je charakteristický pre väčšinu tejto knihy: „Vytiahnuť kotvu, Clara, spustiť kotvu, Golem! Drahí moreplavci, teraz je rad na vás, aby ste predviedli defilé európskej kultúry a aby ste ju uviedli do štruktúry nášho textu! Vyslovili ste starý, zabudnutý názor, že európska kultúra za všetko vďačí gréckemu géniu. Podľa vás, keď ju prijímame, nanovo sa dopúšťame poblúznenia našich predkov, ktorí boli obeťou humanistickej deformácie. Chcete, aby pojem starovekého Grécka upadol do zabudnutia? Ja nie. Bez starovekých Grékov by sme my, moderní Európania, neboli ani moderní, ani Európania; naše dejiny, naše identity, jazyky, inštitúcie, náš politický a spoločenský život, umenie a ekonomika, naša pamäť a naše asociácie, túžby a naše myšlienky, veda a naše vedomie, všetko, ešte aj vy, encyklopédia a počítač, by ste boli bez Helénov úplne iní, totaliter aliter“ (s. 17).

Širkou záberu aj rozsahom veľkoryso poňatú knihu rozdelil autor do troch blokov. Prvým je *Homérska kultúra*, ktorej súčasťou je aj podkapitola *Rímska civilizácia*. Veľa zaujímavých úvah a faktov sa spája predovšetkým s postavou Homéra. Nasleduje pre nás asi najzaujímavejšia *Mojžišská kultúra*. Rodan v nej ponúka priestor prorokom, všíma si osobnosť Ježiša či fenomén stredovekej civilizácie, ale v centre jeho pozornosti stojí v prvom rade Mojžiš. Záverečnú kapitolu venovanú európskej civilizácii tvorí šesť samostatných statí (*Renesancia*; *Spinoza a vek rozumu*; *Romantizmus a realizmus*; *Storočie genocíd*; *Veľký neznámy Constantin Brunner* a napokon *Svetová civilizácia*), ktoré ako celok vytvárajú zaujímavú a inšpiratívnu mozaiku.

V každej zo spomenutých kapitol a podkapitol čitateľ nájde mnoho zaujímavých faktov i poučných myšlienok. Z pragmatických dôvodov som sa však zameral najmä na dve z nich. V prvom rade spomeniem počtom strán síce najkratšiu, ale pre mňa (a verím, že aj pre čitateľov) najzaujímavejšiu časť, venovanú najstarším židovským dejinám. Hlavná pozornosť logicky patrí osobnosti Mojžiša, ktorého osobnosť a význam v mnohých aspektoch porovnáva s Homérom. Nevyhol sa ani otázke jeho pôvodu: „Od antiky po Freuda sa našli učenci, ktorí si mysleli, že Mojžiš nebol Hebrej, ale Egypťan. Ktovie. Ale je táto otázka skutočne dôležitá? Že by bol etnický či sociálny pôvod Mojžiša podstatný? Určite nie. Dôležité sú jeho činy – a o nich nám Pentateuch podáva obšírnu správu! Nemôžeme si overiť etnické korene Mojžiša a ľudí, ktorých vyviedol z Egypta. Zo zástupu, čo ho nasledoval na púšť, však vytvoril národ“ (s. 132). Aj z týchto ukážok vidno, že Martin Rodan neprednáša, ale diskutuje, nepredkladá čitateľovi „jediný správny názor“, ale ponúka mu možnosť uvažovať a pochybovať.

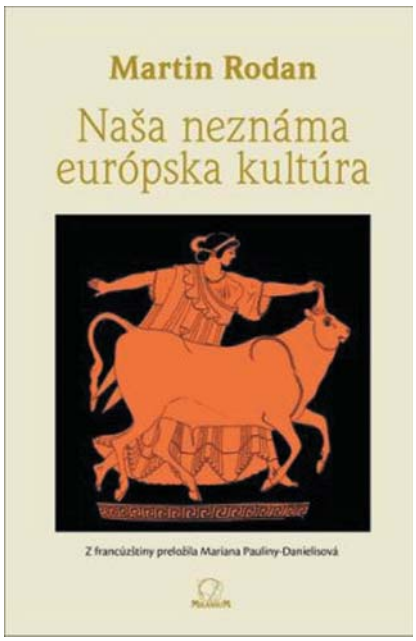

DARWIN, MARX A HITLER

Z priestorových dôvodov vynechám niekoľko kapitol a z hlbokej minulosti sa prenesiem do nie tak dávneho storočia genocíd. Namiesto Mojžiša, Ježiša, Spinozu a ďalších osobností staršej histórie pred nami zrazu defilujú mená, ktoré sú mu (keď už nie názorovo, tak aspoň z hľadiska času) blízke a známe. Darwin a jeho evolučná teória, Karl Marx, Adolf Hitler, J. V. Stalin. Možno u niekoho vyvolá nesúhlasné krútenie hlavou Golemovo upozornenie, že dve zdanlivo protikladné osobnosti mali prekvapujúco podobné názory na židovskú otázku: „Prepáč, Golem, haraší ti? Staviaš vedľa seba Marxa a Hitlera? Porovnávaš knihu jedného z najväčších mysliteľov našich čias s tým odpadom – s *Mein Kampf*? Popieraš intelektuálnu nadradenosť proroka revolučnej triedy nad führerovým nadčlovekom? Že sa nehanbíš, Golem! Prestaň s tými nehodnými výčitkami a zmaž ten inkriminovaný kriminálny odsek! Rozkazujem ti, počítač!“ (s. 269). Konkrétne argumenty v ďalšej časti Rodanovho textu však potvrdzujú, že počítač sa nemýlil...

V úsilí dokázať svoje právo na európsky pas Martin Rodan zhromaždil obdivuhodné kvantum úvah, informácií, ale aj otáznikov. Som si istý, že keby oň naozaj žiadal, rozsahom vedomostí uložených v tejto knihe by presvedčil aj najprísnejších sudcov o tom, že si ho v plnej miere zaslúži. Nezvyknem podrobnejšie rozoberať obsah recenzovaných kníh (veď prečo by ich potom niekto čítal?) a zhrniem svoj názor konštatovaním, že svetlo sveta uzrela kniha, ktorá stojí za prečítanie…

Peter Salner

Martin Rodan: *Naša neznáma európska kultúra*. Vydalo nakladatelství MilaniuM v Bratislavě roku 2021. Preložila Mariana Paulíny-Danielisová. 320 stran, dop. cena 405 Kč.

Tim Postovit
MAGISTRÁLA

4

Za zády dům.
Dům z panelů.
Domeček z karet vyztužených vápnem.
Bůh ví, kdy spadne – dnes to nebude.
Je z jedné strany podepřený ženou,
opilá krmí pizzou holuba.
Shrbená záda nastavuje stínům
ze střešních antén čnících v převisu.

Připomínají ptačí křídla.
Z jídla jsou oba syti
do rána.

V hlavici lampy hoří Morana.

Peřeje Styxu sjíždí sanita
a její světla simulují bouři
na očích z oleje a klidu –
syntézy sítnice a drog
a blesky protínají
zornice a srdce
důchodce, co se zastavil,
ve špičce,
ve stanici metra
a zády podepřel ten osvícený tunel,
který vlak ucpal, jako cévu tromb.
V tunelu bylo na pár stovek lidí,
z nichž každý vidí konec katakomb,
jen jako další možnost
zítra tu být zas.

Důchodce zvolil nejrychlejší z tras.
Peřeje Styxu sjíždí sanita.

A hladký asfalt podobá se kvítí.

gimel

Víra je v mém dni krátkou epizodou.
Jako terorismus v Entebbe.
Když bez tebe ve snech,
tak po probuzení oči dokořán
a děkovat Mu, že mi navrátil duši do těla,
když asi nechtěla,
když asi hledala tvou,
když asi nechtěla opustit vratkost lana
kosmického ekvilibristy –
mléčnou dráhu,
zavěšenou mezi Alfou a Centaurou,
mezi dvěma sloupy vesmírné melancholie,
na kterých stojí tyhle verše,
kterými vzdávám hold
krátkým epizodám víry
v mých dnech.

Letos se ruští agenti v Londýně netěší
dobrému zdraví.

Veškeré náboženství ve mně si proto vzalo za
příklad hvězdu Slunce a splasklo a nepohltilo
nic, kromě mého rána, stejně jako za tisíce let
Slunce oteče do takových rozměrů, že pohltí
svou soustavu.

Letos hrají francouzské legie fotbal před
kurdskými kasárnami.

Veškeré náboženství ve mně si proto vzalo za
příklad hvězdu Slunce a splasklo a nepohltilo
nic, kromě mého rána, stejně jako za tisíce let
Slunce oteče do takových rozměrů, že pohltí
svou soustavu.

Letos jsem tě poznal a nenašel skály, ze
kterých by bylo vidět dál, než kam vidíš ty.

Veškeré náboženství ve mně si proto vzalo za
příklad hvězdu Slunce a splasklo a nepohltilo
nic, kromě mého rána, stejně jako za tisíce let
Slunce oteče do takových rozměrů, že pohltí
svou soustavu.

Ale do té doby budu věřící jen ráno, chvíli po
probuzení a vyslechnutí sanitek, plujících po
magistrále, pojízdných minaretů kultu smrti.
Budu věřící a budu tvrdit, že požehnán je král
všehomíra, jenž navrátil duši
mému tělu.

Tim Postovit se narodil v roce 1996 v Kyjevě, rané dětství strávil v Izraeli, od svých šesti let žije v Čechách. První texty napsal v ruštině, od roku 2012 píše česky. Studuje rusistiku na FFUK, z ruštiny také překládá. Je autorem dvou básnických sbírek. První (ze které jsou vybrány naše ukázky) vyšla pod názvem *Magistrála* v roce 2019 v nakladatelství Pointa. Druhou sbírku *Motýlí pavilon* vydalo brněnské nakladatelství Host v letošním roce.

ZAVÁTÉ STOPY

O výstavě židovských umělců a umělkyň v Karlsruhe

Na bohatém kulturním životě města Karlsruhe v německém Bádensku se v první třetině 20. století podílelo množství židovských umělců. Jejich dílo představila od jara do září tohoto roku výstava *Verborgene Spuren. Jüdische Künstler*innen und Architekt*innen in Karlsruhe 1900– 1950* (Zaváté stopy. Židovští umělci* kyně a architekt*ky v letech 1900– 1950) v Městské galerii v Karlsruhe. Na stěně proti vchodu na výstavu bylo umístěno na sto portrétů umělců se jmény a životními daty, která u mnohých končí mezi lety 1942–1944 v Osvětimi. Ve městě se narodili nebo tu na místní akademii získali vzdělání či zde strávili plodná léta práce. Těm šťastnějším se pak podařilo před nacistickou perzekucí včas uprchnout, další byli odvlečeni a zavražděni.

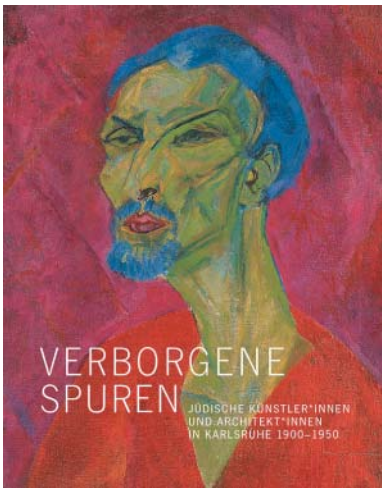

Po výstavě zůstal stejnojmenný katalog.

PESTROST STYLŮ A NÁMĚTŮ

Výstava obrazů a kreseb skýtá široké spektrum stylů i námětů, lze těžko všechny popsat. Obrazy týkající se židovského osudu za druhé světové války se objevují pouze u dvou malířů: Lea Haase, který Terezín, Osvětim a další koncentrační tábory zažil, a Gustava Wolfa. Wolf působil ve dvacátých letech v Karlsruhe jako profesor na Zemské umělecké škole, v roce 1938 emigroval do USA. V živé paměti si odvezl hrůzné zážitky, a navíc dostával po válce informace o dění v koncentrácích; podle nich pak maloval své obrazy.

Na zdejší akademii studoval Benno Elkan, jenž se později se v Paříži věnoval spíše sochařství. K jeho nejznámějším dílům patří busta sběratele umění Alfreda Flechtheima nebo menora pro Kneset v Jeruzalémě.

Na Vysoké škole technické v Karlsruhe byla renomovaná fakulta architektury. Studoval na ní místní rodák Hanns Ludwig Katz, na jehož dílo měli zásadní vliv Max Beckmann a umělecký směr Neue Sachlichkeit (Nová věcnost). V roce 1936 se vystěhoval s manželkou do Jižní Afriky, poté emigroval do USA a usadil se v New Yorku.

Malířská škola byla v Karlsruhe založena už roku 1885 a už od počátku na ni byly přijímány i ženy, což se jinak dělo jen na akademiích v Berlíně a v Mnichově. Studovalo zde mimo jiných pět zajímavých umělkyň:

Sonia Delaunay-Těrková se narodila roku 1885 v Oděse. Po studiu v Karlsruhe přesídlila do Paříže, ovlivnili ji postimpresionisté, fauvisté a poté se – stejně jako její manžel Robert Delaunay – věnovala hlavně abstrakci. Její obrazy vynikají barevností, často přisuzované jejímu „orientálnímu" původu. Válku přežila na jihu Francie.

Emmu Desau-Goitenovou představuje výstava nádhernými autoportréty, akty i době odpovídajícím symbolickým výjevům. Její *Eva a had* nevyjadřují hřích, nýbrž poznání dobra a zla a identitu emancipované ženy. V letech 1943–1944 se skrývala až do osvobození v italské Perugii.

Kláře Vogel-Gutmannové se podařila v roce 1938 emigrace do Anglie. Její málo dostupná díla vlastní soukromí sběratelé v Karlsruhe, Mnichově, Berlíně, ve Švýcarsku, Anglii a Holandsku.

Anna Klein se pohybovala mezi Karlsruhe a Dachau, kde se počátkem 20. století usadila umělecká kolonie. Vynikala jako litografka. V roce 1933 už nesměla pracovat jako učitelka kreslení; koncem roku 1941 byla zastřelena v koncentračním táboře Kauen v Litvě.

Adelheid von Zabotin, roz. Rosin, z Freiburgu pocházela z intelektuální rodiny. Studovala v Karsruhe malířství a sochařství. Pracovala až do roku 1935 v Hamburku, v témže roce odešla do Itálie, kde byla po vstupu země do války internovaná v koncentračním táboře v Kalábrii. V roce 1944 emigrovala do New Yorku. Bohužel se nepodařilo najít žádné její dílo.

K výstavě galerie vydala stejnojmenný, skvěle připravený katalog. *vt*

SKOK NA SVOBODU

Po příbězích se šťastným koncem je stálá poptávka. Většinou ale patří do sféry pohádek a příbuzných žánrů, které vyjadřují podivuhodně vytrvalou touhu většiny lidí po spravedlnosti, svobodě a štěstí. Příběh, který nám předkládá dánský novinář Jesper Clemmensen a který nedávno vyšel česky pod názvem *Uprchlíci*, takový šťastný konec má, i když jeho aktéři, kteří prošli Terezínem i Osvětimí a brzy poté se octli v nové totalitě, nebyli ušetřeni žádné z hrůz, které poskvrnily historii 20. století. Vypráví příběh dvou českých židovských rodin, které chtěly žít se svými dětmi alespoň část života jako svobodní lidé.

Způsob, kterým Ročkovi a Reiserovi překonali v červenci roku 1960 železnou oponu, vyvolal pozornost v celém západním světě. Při prázdninovém pobytu v NDR si dopřáli i plavbu na východoněmecké vyhlídkové lodi, která obstarávala spojení mezi Warnemünde a dánským přístavem Gedser. Loď brala i východní výletníky, ovšem na dánskou půdu vstoupit nesměli. Ročkovi, a brzy po nich i Reiserovi, udělali něco, s čím pohraničníci hlídkující na lodi nepočítali: skočili v přístavu i s dětmi z paluby do výsostných vod Dánského království a podařilo se jim dostat se na dánskou půdu, kde požádali o politický azyl. V roce 1966 získala Ročkova rodina americké občanství. Jan Roček se úspěšně věnoval výzkumu a akademické činnosti. Arnošt Reiser, který se svou rodinou rovněž získal občanství USA a stal se vysokoškolským učitelem, sepsal své zážitky už v roce 1993 (česky pod názvem *Útěk*, Academia 2003).

Clemmensenova kniha je podrobná a čtenář se seznámí s osudy aktérů jak za první Československé republiky, tak během války i po ní do velkých detailů. Hodně místa je také věnováno prostředí a historickým okolnostem, což je občas pro české vydání nadbytečné, ale představuje i výsledek studia pramenů a policejních zpráv v dánských i východoněmeckých archivech. Hlavním informačním zdrojem jsou pak autorovy rozhovory s Janem Ročkem a Ruth Reiserovou a písemné vzpomínky, které Jan Roček pro své děti a vnuky v roce 2003 sepsal. (jd)

Jesper Clemmensen: Uprchlíci. Z nacistického pekla do komunistického „ráje" a přes Dánsko na Západ. *Vydalo nakl. Dobrovský, z dánštiny přeložila Michaela Weberová. 400 stran, dop. cena 359 Kč.*

IZRAEL: Když padl Afghánistán

S čím vyrazil Izrael do roku 5782? Bennettova vláda, ač se opírá o nejtěsnější většinu, stále drží. Pád Afghánistánu do rukou Tálibánu se odehrál již v srpnu, a ještě se k němu vrátíme. Ale svůj význam má i drobná zpráva o čerstvých číslech ze statistického úřadu.

Mediálně ji uváděl titulek „Židovská populace Izraele se blíží sedmi milionům“, což má důvod. Statistici sdělují, že Izrael má 9,4 milionu obyvatel, z toho 7 milionů Židů, 2 miliony Arabů a zbytek reprezentují „ostatní“. Leč podstatné je číslo 7 milionů. Znamená totiž, že v Izraeli se soustředí už skoro polovina celosvětové židovské komunity. Že Izrael už není největším symbolem mateřské země diaspory na světě. Vždyť v Arménii žije menší podíl celosvětové komunity Arménů a v Irsku menší podíl celosvětové komunity Irů, než kolik činí podíl Židů v Izraeli. Svým způsobem je to další symbolický krok k normálnosti Izraele mezi státy světa.

DOPADLI BYCHOM STEJNĚ

A teď už se obraťme k Afghánistánu. Dvacet let od americké invaze i od teroristického útoku džihádistů na Ameriku, který tu invazi vyvolal, padl Kábul do rukou Tálibánu rychleji, než se čekalo. Padl ještě dříve, než se západní armády, ambasády i občané – a též Afghánci prchající před táliby – stačili evakuovat.

Byla to událost, která se sice bezprostředně nedotkla Izraele, ale natolik otřásla obrazem USA na Blízkém východě, že se regionu tak či onak dotknout musí. Její poselství zní takto: i když se Amerika hodně snažila o rekonstrukci země, i když tam utratila biliony dolarů, Tálibán se vzchopil tak rychle a Američané se stáhli tak překotně, že ztratili svou tvář bezpečnostní pojistky, k níž se široce vzhlíží.

Právě těchto důsledků se chopil Benjamin Netanjahu, nyní jako lídr opozice. Ale co se týče Afghánistánu, obsazuje se víc do role lídra opozice proti americkým vládám Obamy a Bidena než opozice izraelské. V článku pro list *The Jerusalem Post* to shrnula Lahav Charkovová.

Po pádu Kábulu Netanjahu na Facebook napsal o setkání s Obamovým ministrem zahraničí Kerrym v roce 2013: „Pozval mě na návštěvu Afghánistánu, aby mi ukázal, jak Američané budují místní vojenské síly schopné potlačit teror.“ Šlo o jasný vzkaz: „Afghánský model“ byl právě tím, co chtěla Amerika uplatnit i na problém palestinský. Proto ho Netanjahu odmítl. Byl totiž přesvědčen, že po stažení Američanů se prozápadní režim v Kábulu zhroutí. „A toto se děje právě teď,“ triumfoval na Facebooku.

Lekce, kterou z toho Netanjahu vyvodil, je očividná. Zaprvé. „Kdybychom dali části naší domoviny Palestincům, dopadli bychom stejně. Palestinci by nevybudovali nový Singapur, ale teroristický stát v Judeji a Samařsku.“ Zadruhé. „Má doktrína byla správná. V obraně naší bezpečnosti nemůžeme záviset na jiných. Proti veškerým hrozbám se musíme hájit sami.“

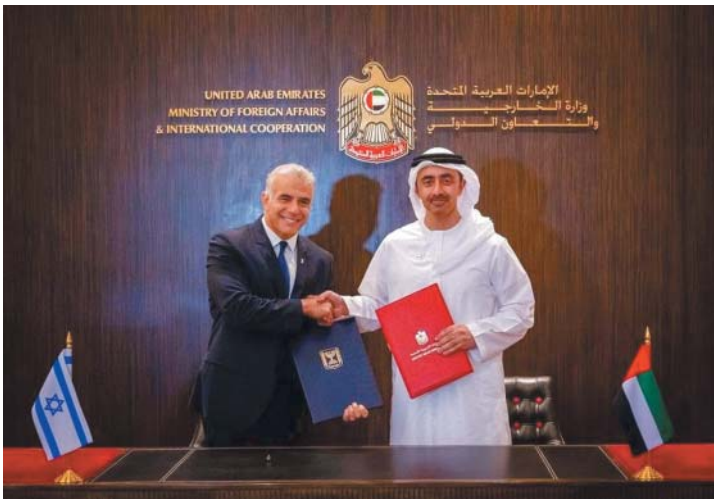

Před rokem v Dubaji: šejk Abdalláh bin Zajd a ministr zahraničí Ja’ir Lapid . Foto archiv.

Jistě, z Netanjahuových slov čiší arogance, kterou mu tolik lidí vyčítá a v jarních volbách ho stála i premiérský úřad. Ale v jádru na těch jeho argumentech dost je.

Ještě víc straší analytik Josi Melman v listu *Ha’arec*. Zejména tím, že vláda Tálibánu povede k destabilizaci oblasti a šíření teroru do Tádžikistánu, Kyrgyzstánu či Uzbekistánu, čehož se bojí Rusko i Čína. Ta navíc dráždí Tálibán už tím, jak zachází s muslimskými Ujgury. Jenže Melman pominul, že Rusko ani Čína – na rozdíl od západních zemí – neevakuovaly své ambasády z Kábulu. A že Čína už měsíc před tím přijala oficiální delegaci Tálibánu. Což může dokládat, že pro táliby jsou důležitější vztahy s Pekingem než osud Ujgurů.

Racionálnější je Melman v jiné věci. Připomíná, jak úprk Američanů z Afghánistánu posílil vztahy mezi Izraelem a sunnitskými arabskými státy. Je to jakési „manželství z rozumu“ pod vlivem společně vnímané hrozby.

S TOUTO AMERIKOU?

To téma rozebírá i Elliott Abrams, americký právník, diplomat a politik, v magazínu *Foreign Policy*. Začíná tím, že Kábul padl před prvním výročím abrahámovských dohod a je tu jistá souvislost. Tzv. abrahámovské dohody zprostředkovala Trumpova Amerika mezi Izraelem a Spojenými arabskými emiráty a Bahrajnem, pak se přidal Súdán a zatím neoficiálně i Maroko (ale již oficiálně Maroko navštívil izraelský ministr zahraničí Ja’ir Lapid). Zmíněná souvislost vychází podle Abramse asi takto.

Zaprvé. Arabské státy pokládají za nejsilnější hráče v oblasti Írán, Turecko a Izrael. Zadruhé. Již delší čas si všímají slábnutí ochoty USA chránit spojence, ba i hájit své zájmy v regionu. Zaregistrovaly, že Bidenova Amerika neodpověděla na napadení lodi Mercer Street íránskými drony (dva mrtví). Nebo že už Trumpova Amerika nereagovala na íránský dronový útok na saúdskoarabská ropná zařízení. Zatřetí. Neúspěch USA v Afghánistánu se rýsoval už s předstihem a posílil přesvědčení arabských zemí, že na Ameriku se spoléhat nemohou. Začtvrté. Některé z nich proto dospěly k názoru, že Izrael – na rozdíl od Íránu a Turecka – pro ně není hrozbou, že Izrael – na rozdíl od USA – udržuje normální vztahy s Ruskem a Čínou, tudíž se jim začal jevit jako přirozený spojenec v nouzi. Tak vznikla cesta k abrahámovským dohodám.

Jak píše Abrams: „Pro Araby byly ty dohody vítězstvím pudu sebezáchovy nad ideologií, nad arabským nacionalismem, který už vyšel z módy, i nad tradiční podporou věci Palestinců.“ Ano, to vše se rýsovalo už nějaký čas, ale pád Kábulu to nasvítil ostrým reflektorem.

Zbyněk Petráček

OJ, KOLO VIKON ...a další události

/Vybráno z českých médií/

Úžasná kariéra Louise Armstronga měla dickensovský start. Narodil se v New Orleansu šestnáctileté matce jménem Mary. Otec William se vypařil a chlapce do jeho pěti let vychovávala babička. V šesti si ho vzali do práce ve Fiskově chlapecké škole – pobočce průkopnické Fiskovy univerzity, jednoho z prvních vzdělávacích ústavů pro svobodné potomky zotročených generací Afroameričanů. Od sedmi let pak žil Armstrong v rodině litevských Židů. Zakusil tak rovnou dvojí diskriminaci, neboť chudý židovský pár, vydělávající si prodejem staré veteše, nebyl na americkém Jihu hájen o nic více než černoši, tedy „barevní“. Pěstounka, paní Karnoffská, mu před usnutím zpívala ukolébavky v jidiš a ruském jazyce. Mimochodem, až jednou Armstrong natočí společně se zpěvačkou Ellou Fitzgeraldovou písně z první ryze černošské opery *Porgy a Bess*, bude mezi nimi i slavná balada *Summertime*. Ta, kterou skladatel George Gershwin, syn ruského Žida Mojše Geršovice, odposlouchal roku 1921 v newyorské Carnegie Hall na koncertě Ukrajinského národního sboru. Tenkrát se však nádherná melodie ještě jmenovala *Oj, chodit son kolo vikon* (Sen jde kolem okna). Byla to dávná ukrajinská ukolébavka, z níž se posléze díky Gershwinově fantazii stal jedinečný jazzový klenot. Armstrong to spojení instinktivně vycítil. A nikdo nezpívá *Summertime* tak procítěně jako on a Ella. (Reflex, 2. 9.) ■■ Synagoga ve Strančicích u Prahy se po letech chátrání dočkala pozornosti. Revitalizovat ji chce tým nadšenců. Díky Spolku pro oživení strančické synagogy je památkově chráněná stavba přístupná veřejnosti při různých kulturních akcích. Synagoga z 18. století přestala sloužit náboženským účelům už nějakou dobu před druhou světovou válkou. Školu, která patřila k synagoze, navštěvoval v sedmdesátých letech 19. století slavný strančický rodák Emil Kolben. Ve třicátých letech se z ní stal autoservis a po druhé světové válce fungovala jako skladiště. V polovině devadesátých let se vrátila do vlastnictví židovské obce, která stavbu do předloňského roku pronajímala jako sklad. Lidé ze Spolku pro oživení strančické synagogy však stavbu nechtěli nechat dále chátrat a spojili se s Židovskou obcí v Praze. Ta vypověděla smlouvu předchozímu nájemci a začala nemovitost pronajímat městu Strančice. Členové spolku vyvezli nepořádek a vyrobili malé dřevěné pódium, na kterém už vystupují hudebníci nebo přednášející. (Benešovský deník, 3. 9.) ■■ Krátce po smrti císařovny byly v milevském kostele sv. Bartoloměje slouženy smuteční bohoslužby. Došlo k tomu dne 18. září 1898. Mši svatou celebroval zdejší děkan, P. Vít Runt, za asistence dvou kaplanů, a zpěvácký spolek Vlastislav zde zazpíval krásné rekviem. Přítomni byli všichni, kdo ve městě něco znamenali: veškeré úřednictvo, c. k. plukovník Schiefer von Wahlburg, byla zde i celá městská rada, učitelský sbor, spolek Červeného kříže, okresní zastupitelstvo, představitelé četnictva a finanční stráže, sboru vojenských vysloužilců, sboru dobrovolných hasičů a množství zdejších obyvatel. Mše se zúčastnili dokonce i představitelé zdejších Židů. Odpoledne téhož dne byla pak smuteční bohoslužba konána i v místní židovské synagoze, v jazyce českém a hebrejském. (Milevský zpravodaj, 7. 9.) ■■ Zvenku je prostý, bílý, čistý. Jako by chtěl slavonický Spolkový dům připomínat dalším generacím, že je někdy potřeba začít znovu, s čistým stolem a některé věci už napořád ponechat minulosti. Spolkovému domu taková očista prospěla, a to nejen stavebně, ale především symbolicky. V roce 1932 žilo ve Slavonicích více Němců než Čechů, však se také kromě českého názvu používal i ten německý Zlabings. Tehdejší nový Spolkový dům, vybudovaný německými obyvateli, sloužil především k demonstraci němectví. Pořádaly se v něm divadelní představení, taneční zábavy a také politické schůze. Jenže ve stále silnější proněmecké atmosféře bylo členství ve Spolkovém domě zakázáno Čechům, Židům a dalším. Po vyhnání sudetských Němců se v domě prodával jejich majetek a polnosti a později se v něm konaly lidové soudy se sedláky, kteří pak byli odsunuti do jiných částí republiky. Stavbu i náladu zachránili až v roce 2005 lidé ze sdružení Slavonická renesanční společnost, kteří dům od města odkoupili a u dvojice mladých architektů Štěpána Valoucha a Jiřího Opočenského si objednali projekt na jeho kompletní přestavbu. (Ekonom, 9. 9.). ■■ Zaprvé projev Angely Merkelové na Den památky obětí holokaustu 27. ledna 2018. Utkvělo z něj toto: „Je těžko pochopitelné a ostudné, že žádná židovská instituce – škola, školka či synagoga – nemůže existovat bez policejní ostrahy.“ Říká-li to lídr Německa tři generace po holokaustu, zní to varovně. Zadruhé si autor těchto řádek dovolí osobní postřeh. Bydlí v Praze dvě ulice od Lauderovy židovské školy. A byť často chodí kolem ní, nikdy tam neviděl ani nápadnou policejní ostrahu (natož ozbrojence jako v Hagenu), ani nezaznamenal vyhrocenou atmosféru. Právě v situacích, jaké oživují zprávy z Hagenu, Halle či Toulouse (islamista zanechal v židovské škole čtyři mrtvé), si uvědomíme ten nebanální fakt, že žijeme v zemi, kde židovské instituce mohou existovat bez okaté policejní ostrahy. Samozřejmě i u nás jsou věci ostudné. Například rasismus v nejhrubší podobě na fotbalových stadionech. Což je něco, v čem se můžeme poučit na západě EU, kde to řeší účinněji. Ba ani nemusíme, oni nás rádi poučují sami. Ale pokud jde o antisemitismus, přímé hrozby pro židovské životy či protižidovské demonstrace, jsme na tom o poznání lépe než západ EU. Čím to asi bude? Zkuste si cvičně představit, že byste se v této věci pokusili poučovat západ Evropy. (LN, 18. 9.)

jd, ilustrace Jiří Stach

Kalendárium

Před **15 lety**, **24. září 2006**, několik měsíců před svými 90. narozeninami (narodil se 4. 12. 1916) zemřel profesor **Ota Gregor** (původním jménem Gans), lékař, účastník západního odboje, internista-gastroenterolog, profesor vnitřního lékařství, spolutvůrce české psychosomatické školy, autor řady odborných a několika populárně-vědeckých publikací (*Stárnout, to je kumšt*; *Muži nestárnou, ale ženy žijí déle* aj.). Jeho vzpomínky vydalo roku 2000 nakladatelství Galén pod názvem *Moje návraty aneb Kudy jsem chodil*; o životě a významu psychosomatické medicíny hovořil pro Český rozhlas Plus, který jeho vyprávění opět zpřístupnil na svých webových stránkách. Zmiňuje v nich své válečné osudy, když odešel ve čtvrtém ročníku medicíny přes Polsko do Anglie, a poté vstoupil do řad západního vojska a jako příslušník Československé samostatné obrněné brigády bojoval u Dunkerku. Velkým přáním profesora Gregora bylo, aby se psychosomatika nevnímala jeho odbornost, ale přirozená součást léčby, a to především v ordinacích praktických lékařů.

Busta Leo Eitingera v Lomnici

Před **200 lety**, **15. října 1821**, se v Trhových Dušnikách u Příbrami narodil básník, překladatel, publicista a revolucionář **Moritz Hartmann**. Ač pocházel z rabínské rodiny (matčin otec Jom Tov Spitz byl rabínem v Mladé Boleslavi), konvertoval ke katolictví. Studoval v Praze a Vídni medicínu a filosofii, cestoval po jižní Evropě a Francii. V první sbírce *Kelch und Schwert* (*Pohár a meč*) vyjádřil lítost nad ztrátou české svobody po Bílé hoře, čímž vyvolal nelibost císařských úřadů. V roce 1848, už jako známý publicista, vstoupil do politiky: zúčastnil se Slovanského sjezdu, byl poslancem frankfurtského parlamentu, zúčastnil se březnové revoluce v Bádensku a revoluce ve Vídni. Poté ze strachu před trestem odjel do Anglie. V letech 1854–1859 během krymské války byl Hartmann korespondentem německého deníku *Kölnische Zeitung*. V roce 1860 se usadil v Ženevě, kde působil jako učitel německé literatury a historie. V roce 1865 se stal redaktorem časopisu *Frey* ve Stuttgartu a v roce 1868 spolupracoval s deníkem *Neue Freie Presse* ve Vídni. Zemřel 13. května 1872 v Oberdöblingu u Vídně a byl pohřben na vídeňském židovském hřbitově.

Před **25 lety**, **16. října 1996**, zemřel v Oslu lékař a spisovatel **Leo Eitinger**. Narodil se 12. prosince 1912 v Lomnici na Tišnovsku, studoval na židovském gymnáziu v Brně, poté bohemistiku a germanistiku na filosofické fakultě a následně medicínu na Masarykově univerzitě. V listopadu 1939 se mu podařilo emigrovat do Norska a získat práci na psychiatrické klinice v Bodo, jen několik dní před tím, než bylo Norsko napadeno a okupováno Německem.

V prosinci 1940 Eitingerovi nacistické úřady odňaly licenci a musel se skrývat v ilegalitě, v březnu 1942 byl prozrazen a uvězněn. Prošel několika věznicemi a tábory v Norsku, v únoru 1943 byl deportován do Osvětimi, ke konci války do Buchenwaldu. V Osvětimi Eitinger sloužil v táborovém špitále. Snažil se prodlužovat pobyt pacientům v nemocnici, aby se nemuseli vrátit zpátky do lágru. Mezi mnoha, kterým pomohl, byl i sedmnáctiletý rumunský vězeň Elie Wiesel.

Po válce se Eitinger vrátil do Norska. Roku 1956 se stal docentem, roku 1966 byl jmenován profesorem psychiatrie a vedoucím psychiatrické kliniky na Univerzitě v Oslu; v této pozici pracoval až do roku 1983, kdy odešel do důchodu.

Leo Eitinger je považován za jednoho ze zakladatelů viktimologie, oboru, jenž zkoumá důsledky agrese na oběť. Jeho studie „Norští a izraelští přeživší z koncentračních táborů“ (1964) a „Mortalita a morbidita v důsledku nadměrného stresu“ (1973) a důkaz účinků nadměrného stresu představovaly významný průlom v pochopení úmrtnosti po katastrofách a výrazně přispěly k definici syndromů posttraumatického stresu. Ve svých publikacích se Eitinger věnoval rovněž židovské otázce a antisemitismu, emigraci a mezilidským vztahům.

Do češtiny byl přeložena Eitingerova biografie *Lékař pro život* od Magneho Skjaeraassena; v synagoze v rodné Lomnici se nalézá jeho busta. (am)

TABOOK SNAD NEKONČÍ

Tabook, festival malých nakladatelů v Táboře, se letos uskutečnil podesáté a od roku 2012, kdy se konal poprvé, se stal pojmem a z původně komorní záležitosti mezinárodní událostí, na niž každoročně jezdí lidé z celé republiky i ze zahraničí. S nápadem uspořádat v Táboře festival, jehož cílem (citujeme z tabookového Facebooku) „není nafouknout se a zvětšovat se, nýbrž budovat zásadní setkání ‚maléhо‘ knižního světa“, přišla Tereza Horváthová, roz. Machoninová, a její manžel grafik a ilustrátor Juraj Horváth. Díky jejich (čím dál početnějšímu a schopnějšímu) rodinnému týmu a pomocníkům z řad literátů, přátel, podporovatelů a dobrovolníků se pak v Táboře odehrávaly přehlídky knihkupců a knižního řemesla (s důrazem na obrazovou knihu) a současně besedy, přednášky, grafické dílny, divadelní představení, koncerty, autorská čtení, průvody městem, nonstop čtení a samozřejmě, a hlavně setkání spřízněných duší všeho věku. Horváthovým se podařilo vytvořit v Táboře jedinečnou záležitost, jíž spontánně vládly sympatie a společné zájmy a také překvapivé a poetické zážitky.

Na Tabooku bylo možné v ulicích a uličkách historického centra a přilehlém okolí potkat například filosofa diskutujícího s mladými posluchači, rabína předčítajícího pohádky či průvod v čele s mužem, jenž do megafonu recitoval verše antických dramatiků. Návštěvníci mohli v maringotce u černého čaje naslouchat nonstop čtení z *Kolymských povídek* Valrama Šalamova, v hospodě veršům profesora z místního gymnázia nebo si vybrat z mnoha besed, výstav a performancí. A pochopitelně – pořídit si spoustu dobrých knížek přímo od jejich vydavatelů. V rámci rozmanitých témat, kterým se organizátoři věnovali, se každoročně našel prostor také pro témata židovská a izraelská. Jednou dokonce dostal příležitost i měsíčník, který držíte v rukou…

Říká se, že všechno krásné musí jednou skončit. Bohužel to asi platí i pro Tabook. Jeho pořadatelům se podařilo něco výjimečného, ale také velice náročného na čas a energii. V tuto chvíli oznámili, že letošním desátým ročníkem festival končí. Lze jim jen poděkovat. A doufat, že se napřesrok na Tabooku přece jenom zase sejdeme.

(am)

KNIHY VÝSTAVY UDÁLOSTI

Jiří Padevět
KRONIKA PROTEKTORÁTU

■ Kniha *Kronika protektorátu* zachycuje den po dni události ve státní správě, odboji či kultuře. Kronikovou formou – přesné datum a stručný popis určité události – zaprvé nabízí přehled o tom, co se tehdy událo. V neposlední řadě však podává určitou syntézu dějin „všedního“ dne protektorátu, když zcela automaticky dává jednotlivé události do souvislostí. Během šesti let protektorátu se změnily nebo skončily miliony lidských osudů. Česká rezistence, nacistická i protektorátní represe, holokaust českých a moravských Židů, genocida Romů a takzvaných asociálů, bojové operace americké, sovětské, ale i rumunské armády měnily osudy lidí, včetně těch, kteří se do poslední chvíle domnívali, že zůstanou stát na okraji historické katastrofy a nic se jim nestane.

Vydalo nakl. Academia v Praze roku 2021. 872 stran, ilustrace. Dop. cena 995 Kč (v e-shopu nakladatelství 796 Kč).

Ivan Klíma
MOJE ŠÍLENÉ STOLETÍ

■ V roce devadesátých narozenin jednoho z nejznámějších českých spisovatelů 20. století Ivana Klímy vycházejí souborně v jednom svazku jeho paměti *Moje šílené století*. Autor popisuje svůj život ve 20. století, v němž zakusil dvě zhoubné diktatury, od dětství za protektorátu až do přelomového roku 1989. Nazval ho „šíleným stoletím“ – jako úsek dějin, kterému nejsme s to porozumět, stejně jako nerozumíme šílenému člověku. Klíma nezůstal jen u ponoru do své osobní minulosti, ale vzpomínky prokládá řadou esejů, v nichž reflektoval individuální i společenské jevy ve „věku extrémů“. Nové vydání memoárů je doplněno o text spisovatelova syna Michala, jenž shrnuje posledních třicet let prožitých již ve svobodě, a o řadu barevných fotografií.

Vydalo nakl. Academia v Praze roku 2021. 764 stran, fotografie. Dop. cena 695 Kč (v e-shopu nakl. 556 Kč).

FESTIVAL IZRAELSKÉHO FILMU

■ Již pátý ročník Festivalu izraelského filmu KOLNOA, jenž se koná ve dnech **30. 9.–3. 10.**, přináší celkem patnáct pozoruhodných filmů, převážně v české premiéře. Projekce se konají v pražském Kině Pilotů ve Vršovicích.

Sekci hraných filmů spojuje téma hledání identity. Ať už jde o manžele ze snímku *Hlasy v pozadí* zachycujícího příběh stárnoucích dabérů, kteří se v devadesátých letech rozhodnou imigrovat ze Sovětského svazu do Izraele, nebo o hrdiny filmu *Konec lásky* režisérky Keren Ben Rafael. Poutavé drama *Anatomie atentátu* zachycuje život studenta práv Jigala Amira a jeho proměnu ve fanatického ultranacionalistu, jenž provedl atentát na izraelského premiéra Jicchaka Rabina. Autorem scénáře je známý izraelský spisovatel Ron Lešem (v českém překladu vyšel v roce 2017 jeho vynikající román *Jestli je ráj*).

Dokumentární sekce nabízí mj. snímek *Muranów*, jehož režisér pátrá po tom, jak se žije obyvatelům poklidné čtvrti stojící na troskách někdejšího varšavského ghetta. Dokument *Maabarot* ukazuje stinné stránky masové imigrace v prvních letech Státu Izrael. Dokument *Ženy z kadeřnictví* nabízí pohled na izraelskou společnost a její proměny očima židovských, muslimských i křesťanských zákaznic jednoho kadeřnictví v Haifě.

Festival vždy představuje dokumenty o výrazných osobnostech; letos o spisovateli Ephraimu Kishonovi, filosofce Hannah Arendtové či o ministerské předsedkyni Goldě Meirové.

Kompletní přehled filmů i doprovodný program festivalu naleznete na www.kolnoa.cz. Všechny filmy se promítají v původním znění s českými a anglickými titulky.

DNY ŽIDOVSKÉ KULTURY OLOMOUC

■ 14. ročník festivalu Dny židovské kultury se koná ve dnech **11.–22. 10.** a pořádá ho, jako již tradičně, Centrum judaistických studií ve spolupráci s Muzeem umění Olomouc a s Židovskou obcí Olomouc. Letošním tématem je kašrut, a sice nejen jako rituální porážka, ale široký koncept etiky stravování i přístupu k životu obecně, který zdaleka přesahuje hranice judaismu. 14. ročník festivalu se zaměří na historický vývoj fenoménu košer stravování až do současnosti, včetně jeho celospolečenských a environmentálních aspektů.

Festival nabídne řadu akcí: degustace, filmové projekce, scénická čtení, přednášky, workshopy a koncerty. Kompletní program naleznete na www.muo.cz/dzko.

80. VÝROČÍ OD ZAHÁJENÍ DEPORTACÍ Z PROTEKTORÁTU

■ 80. výročí počátků židovských deportací z Protektorátu Čechy a Morava začíná historicky nástupem Reinharda Heydricha k moci, tedy 28. září, ve výroční den sv. Václava roku 1941. Za necelé tři týdny, 16. října, opouští Prahu první tisícihlavý židovský transport. Směřuje do Lodže, stejně jako další čtyři. Dne 24. listopadu v pět hodin ráno opouští Prahu tzv. *Aufbaukommando*, se kterým se spojuje výročí založení ghetta v Terezíně. K 80. výročí těchto událostí spojily paměťové instituce příběhů šoa své aktivity do společné nabídky pro veřejnost. Program organizují Židovské muzeum v Praze, Památník Terezín, Památník ticha, Terezínská iniciativa, Institut Terezínské iniciativy, Federace židovských obcí, Židovská obec Praha, Nadační fond obětem holocaustu, Věčná naděje, Opera Národního divadla a Uměleckoprůmyslové museum v Praze. Všechny akce naleznete na www.bubny.org.

■ **4. 10.** od 17.00 představí Lenka Horňáková-Civade knihu *Symfonie o novém světě* (nakl. Argo) o bývalém československém konzulovi v Marseille a zachránci stovek lidských životů Vladimíru Vochočovi.

■ **13. 10.**, **10. 11.**, **8. 12.** vždy v 18.00 v rámci cyklu přednášek ŽMP připomenou Radana Rutová a Jana Šplíchalová události roku 1941 ve vzpomínkách pamětníků.

■ **6. 10.** od 17.30 se na nádraží Bubny koná divadelní zpracování příběhu herečky a zpěvačky Hany Frejkové v režii Miřenky Čechové a produkci Tantehorse pod názvem *Invisible I. / Hannah*.

■ Ve dnech **13. 10.–28. 11.** je v Domě U Černé Matky Boží, s prologem na nádraží Bubny, instalována výstava fotografií Pavla Diase s názvem *Torzo – Vzpomínky pro budoucnost*. Expozice dosud nezveřejněných snímků představuje třicetileté svědectví o návratech na stigmatizovaná místa spojená s příběhy šoa.

■ V den výročí, v sobotu **16. 10.**: V 16.00 se koná pietní akt Terezínské iniciativy – položení květin na místě bývalého Radiotrhu, odkud židovské transporty vycházely. Od 17.00 následuje Bubnování pro Bubny 2021 – tradiční veřejný happening Památníku ticha, jejž uvede Bára Hrzánová. Od 18.30 začíná slavnostní koncert v odjezdové hale nádraží Bubny: zazní skladba *Different Trains* od Steva Reicha, klavírní improvizace v podání Denise Szalbota a vzpomínkové variace na Prahu Jiřího Stivína.

■ **24. 10.** od 19.30 se koná koncert Hudba terezínských skladatelů ve Státní opeře.

■ **27. 10.** od 15.00 se uskuteční slavnostní koncert pro přeživší nacistického pronásledování s názvem *Jako by se to všechno stalo včera* ve Státní opeře spojený se křtem stejnojmenné knihy Radky Denemarkové.

■ V říjnu bude uveden do kin film *Zpráva* režiséra Petera Bebjaka o útěku Rudolfa Vrby a Alfréda Wetzlera z Osvětimi. Památník ticha a Židovské muzeum v Praze připravily k premiéře snímku vzdělávací program pro školy a zájemce o téma.

KULTURNÍ POŘADY

ODDĚLENÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU ŽIDOVSKÉHO MUZEA V PRAZE

AUDITORIUM

(Maiselova 15, Praha 1, 3. patro)

■ Není-li uvedeno jinak, začínají pořady v 18 hodin a je na ně volný vstup.

■ 6. 10.: ***Zánik první Československé republiky optikou židovského tisku v Palestině***. Nově vydaná kniha *Československý churban*, založená na analýze rozsáhlého souboru novinových článků vydaných v mandátní Palestině od podzimu 1938 do jara 1939, podrobně mapuje reakce tamních sionistických periodik na mnichovskou dohodu velmocí, rozpad československé demokracie a počátek nacistické okupace českých zemí. O knize bude s jejím autorem Zbyňkem Tarantem z katedry blízkovýchodních studií Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni hovořit publicista Petr Brod.

■ 10. 10. v 10.00: **Nedělní dílna pro rodiče s dětmi: *Lvíček Arje slaví Šmini aceret a Simchat Tóra***. Lvíček Arje v říjnové dílně provede děti hned dvěma svátky – Šmini aceret a Simchat Tóra. Děti se dozvědí, co je to svitek Tóry, jakým písmem je psán a spolu s lvíčkem si ho zkusí vytvořit. Prohlídka: Staronová synagoga. Vstupné 70 Kč.

■ 11. 10.: ***Člověk obrazem Božím – k Božímu obrazu – podle Božího obrazu?* Výskyt a význam jednoho z biblických antropologických konceptů**. Přednáška prof. Martina Prudkého z Evangelické teologické fakulty UK a Centra biblických studií AV ČR a UK v Praze představuje základní rysy biblického konceptu člověka, jak jej uvádí výrok o „Božím obraze" v první kapitole knihy Genesis.

■ 13. 10.: ***„Kilo bramborových slupek za oblek..."* Ghetto v Lodži ve vzpomínkách pamětníků a dokumentech ŽMP**. Před 80 lety, na podzim roku 1941, došlo k několika přelomovým událostem, které ovlivnily dění v Protektorátu Čechy Morava na mnoho dalších let. Přednáškový cyklus historiček Židovského muzea v Praze Radany Rutové a Jany Šplíchalové tyto, nejen pro židovské obyvatele tragické, milníky připomene. Přednáška je součástí cyklu *Události roku 1941 ve vzpomínkách pamětníků a dokumentech ŽMP.*

■ 21. 10.: **Současný izraelský film: *Na velikosti záleží***. Šestá část cyklu filmové historičky Alice Aronové představí komedii ***Na velikosti záleží*** (Izrael, Francie, Německo 2009, 90 min), kterou natočila dvojice izraelských režisérů Erez Tadmor a Sharon Maymon. Příběh o lásce, přátelství a sportu je zároveň výpovědí o společnosti posedlé hubnutím.

Richard Gerstl: portrét Alexandera Zemlinského, 1908.

MAISELOVA SYNAGOGA (Maiselova 7, Praha 1)

■ 7. 10. v 19.00: ***Simchat Muzika* / Magdaléna Mašlaňová, Pavel Ciprys a Matěj Polášek**. Koncert předních českých hudebníků, členů České filharmonie a orchestru Národního divadla, představí skladby Antonína Dvořáka, Bohuslava Martinů a Gideona Kleina.

Vstupenky na koncert možno zakoupit v předprodeji v Maiselově synagoze, v Informačním centru Židovského muzea (Maiselova 15, Praha 1), v síti Prague Ticket Office a na webových stránkách www. jewishmuseum.cz. Vstupné 230 Kč/ 150 Kč.

■ 10. 10. v 16.00: **Mír na Blízkém východě?** Od vzniku Izraele byly vztahy mezi židovským státem a arabskými zeměmi na Blízkém východě a v severní Africe ve znamení konfliktů, bojkotů a nedostatku diplomatického uznání. K bezpečnosti a stabilitě postupně přispěly mnohé mírové dohody se zeměmi z této oblasti. O tom, jak dohody změnily Blízký východ, do jaké míry mohou přispět ke stabilitě a ekonomickému vývoji regionu a také jak mohou ovlivnit konflikt mezi Izraelci a Palestinci, budou hovořit diplomatičtí zástupci Státu Izrael v Praze, Marockého království v Praze a Velvyslanectví Spojených arabských emirátů v Praze. Moderuje Irena Kalhousová. Diskuse je součástí Festivalu demokracie v rámci konference Forum 2000. V angličtině se simultánním tlumočením. Vstup volný.

■ 18. 10. v 19.00: ***Židovský úděl***. Na základě pouze racionálního vnímání světa lze dospět k závěru, že existence židovského společenství je v dnešní době mimořádně ohrožená a nejistá. Globalizační procesy nesvědčí ani etnické, ani náboženské diverzitě. Naštěstí židovské dějiny znají mnoho zcela nečekaných zlomových předělů, které vzdorují čistě racionální analýze. Přednáška publicisty Jefima Fištejna bude pokusem o neobvyklý, avšak povzbudivý pohled na židovský úděl. Následnou diskusi bude moderovat ředitel Židovského muzea v Praze Leo Pavlát. Vstup volný.

FESTIVAL ZEMLINSKY 150: ZEMLINSKY – MOZART

■ U příležitosti 150. výročí narození skladatele, dirigenta a pedagoga Alexandera Zemlinského (1871–1942) se ve dnech **8.–10. října** uskuteční hudební festival k jeho poctě. Festival *Zemlinsky 150* je součástí čtyřletého projektu *Musica non grata* Opery Národního divadla a Státní opery a Velvyslanectví Spolkové republiky Německo v Praze. V rámci festivalu proběhne také komorní koncert ve spolupráci s Židovským muzeum v Praze ve Španělské synagoze. Koná se v **neděli 10. října** od 11 hodin a zazní na něm skladby Alexandera Zemlinského a W. A. Mozarta. Vstupenky lze zakoupit přes webové stránky Národního divadla (www.narodni-divadlo.cz). Vstupné: 290 Kč/145 Kč.

Před koncertem představí Alexandera Zemlinského a jeho život v Praze britský muzikolog a spisovatel Antony Beaumont. Přednáška v anglickém jazyce (s překladem textu do češtiny) začíná v 10.30. Více informací o programu získáte na stránkách www.musicanongrata.cz.

LAUDEROVY ŠKOLY V PRAZE

■ Letošní **zahájení školního roku** bylo kvůli protipandemickým opatřením komorní, ale i tak slavnostní. Všechny žáky přivítali ve třídách jejich třídní učitelé. Prvňáčky i primány přivítal na školním dvoře předseda ŽOP Fero Bányai a ředitel školy Petr Karas. Třídní učitelé jim rozdali drobné dárky na uvítanou a slavnostně je uvedli mezi žáky a studenty Lauderových škol.

■ **Adaptační kurz**: Stejně jako každý rok také letos vyrazili začátkem září žáci 6. třídy základní školy a primy Lauderových škol na adaptační kurz do Jizerských hor.

■ Některé třídy prvního stupně se zúčastnily **hudebního workshopu** s Oranem Etkinem, který se uskutečnil v rámci festivalu Mladí ladí jazz.

■ První zářijový týden začala **tandemová výuka učitelů** – několik pedagogů učí v tandemu pravidelně v průběhu celého roku, ostatní si tento způsob vyučování alespoň vyzkoušejí při několika vyučovacích hodinách.

■ **Sukot v krabici**: Tým dobrovolníků z řad rodičů připravil další z cyklu „svátků v krabici“. V sukotovém balíčku žáci a jejich rodiny najdou průvodce svátkem, včetně rad, jak si vyzdobit suku, a další tematické předměty – například originální dřevěnou skládací suku, kterou si žáci mohou vyzdobit podle své fantazie. Tradiční součástí krabice je i kuchařka. Celkem tým připravil 120 sukotových krabic, respektive batohů.

■ Sextán Joel Chajim Sidon společně se svou sestrou Noemi vytvořili **nástěnnou malbu** v mateřské školce. Líbí se nejen dětem, ale i jejich rodičům.

■ **Přípravné kurzy na osmileté gymnázium**: Přípravné kurzy z matematiky a češtiny se budou od října konat vždy v úterý odpoledne. Zájemci o kurzy se musejí přihlásit co nejdříve e-mailem u paní Gabriely Kučerové (gabriela.kucerova@lauder.cz). Více informací naleznete na www.lauder.cz. *ip*

ŽIDOVSKÉ MUZEUM ZVE NA KONCERTY

■ Židovské muzeum v Praze (ŽMP) představuje program nové sezony koncertů komorní vážné hudby v Maiselově synagoze. Letošní koncertní cyklus bude zahájen koncertem uskupení tří předních českých hudebníků Magdalény Mašlaňové, Pavla Cipryse a Matěje Poláška, členů České filharmonie a orchestru Národního divadla, kteří **7. října** zahrají skladby Antonína Dvořáka, Bohuslava Martinů a Gideona Kleina.

Celkem koncertní sezona 2021/2022 v Maiselově synagoze nabízí devět koncertů komorní vážné hudby, jejichž repertoár je vždy vybírán se zřetelem na charakter místa.

VÝZVY, ZPRÁVY

INZERCE

Vstupenky na všechny koncerty sezony je možné zakoupit v Informačním a rezervačním centru ŽMP nebo on-line přes webové stránky muzea a portál Via Musica – Prague Ticket Office. Vstupenku lze zakoupit též před koncertem v Maiselově synagoze.

Program s detailními informacemi o hudebních interpretech naleznete na: https://www.jewishmuseum.cz/program-a-vzdelavani/koncerty/.

PŘEDPLATNÉ *ROŠ CHODEŠ*

■ **Předplatné *Roš chodeš* po České republice vyřizuje od podzimu distribuční firma SEND, spol. s r. o. Prosíme všechny případné zájemce o abonmá, aby se obraceli na tuto firmu, tedy na její webové stránky www.send.cz, telefon 225 985 225, mobil 777 333 370 nebo e-mail send@send.cz. Na všech uvedených kontaktech lze měsíčník předplatit (pro sebe či pro někoho jako dárek). Roční abonmá je 480 Kč, půlroční 240 Kč. Stávající abonenti dostanou od Sendu včas pokyny, jak si předplatné mohou prodloužit.**

Předplatné do zahraničí (ročně 800 Kč pro Evropu a 1000 Kč pro zámoří) a v elektronické podobě (300 Kč ročně) vyřizuje administrace *Roš chodeš* (roschodes@sefer.cz).

Vážené čtenářky, vážení čtenáři, velice si vážíme Vašeho zájmu a doufáme, že nám zachováte svou přízeň. *Redakce Rch*

Z DOPISŮ ČTENÁŘŮ

Nedělní příhoda v Březíně

Již delší dobu jsme plánovali se svým bratrancem Rafim návštěvu Březína, rodné vísky našich rodičů, mé maminky Elišky Rubínové, rozené Zentnerové, a bratrancova otce Adolfa Zentnera. Bratranec Rafael Zentner se narodil v Izraeli a před 18 lety se přestěhoval do České republiky. V neděli 1. srpna se výlet konečně uskutečnil a my jsme vyrazili společně s bratrancovou přítelkyní a mojí manželkou do obce Březín (původní německý název Wirschin, vesnice je v oblasti Sudet). Majitel domku nám vyšel ochotně vstříc, a jak to při takových příležitostech bývá, trochu jsme se zapovídali. Jeho otec bydlel ještě před válkou v blízkých Nečtinách. Rodina tam založila muzeum, které v roce 1948 „zestátnil“ nastupující režim. V této spádové obci je židovský hřbitov, který je však ve stavu odpovídajícím mnoha jiným židovským hřbitovům po válce.

Naše cesta tedy dále pokračovala přes tuto obec s naplánovanou návštěvou místního muzea a samozřejmě židovského hřbitova. Moje maminka se o něm příliš nezmiňovala, zřejmě to vyplývalo ze skutečnosti, že náš děda i babička ukončili svoji životní dráhu v Osvětimi a hřbitov byl během války zcela zničen.

Procházeli jsme zdevastovaným prostorem. Když jsme se ocitli v horní části hřbitova, tak mi najednou hlavou probleskla myšlenka: Moji prarodiče zde být nemohou, ale moje prababička a praděda zde přece museli být pohřbeni.

Zvedl jsem hlavu s pohledem na další z pohozených náhrobních kamenů, ležících zhruba dva metry od nás, a nestačil jsem se divit. Na ležící macevě byl mimo jiné nápis

Adolf Zentner. Všichni jsme se shodli, že to nemohla být pouhá náhoda. Prababiččin náhrobní kámen jsme bohužel nenašli. Buď jej někdo odcizil a použil např. do základů nějaké stavby, nebo, jak jsem se následně dozvěděl od předsedy ŽO Plzeň Jirky Lowyho, mnoho náhrobních kamenů odhodili do lesa členové Hitlerjugend, kteří zde na nedaleké loučce měli výcvikové středisko. Náhrobek tedy ještě možná někde v lese je.

Samozřejmě oslovíme současného majitele hřbitova FŽO ČR a pro ně spravující firmu SBH Matana, a. s., a budeme se snažit v této věci něco společně podniknout.

Hebrejský nápis na macevě: *Zde je pochován Abraham Zentner z Březína. Byl mužem bezúhonným a čestným, usilujícím pouze o dobro a poskytujícím druhým podporu v každém čase. Odešel ke svým předkům 4. dne druhého měsíce adaru roku 5668 podle židovského kalendáře. Nechť je jeho duše přivinuta do svazku živých.*

Pavel Rubín

ŽNO BANSKÁ BYSTRICA

Blahoželáme členom, ktorí v mesiaci **október** slávia sviatok svojich narodenín: pani Marianna Belanová, nar. 16.10. – 76 rokov, pani Ingrid Turčanová, nar. 16.10. – 58 rokov, a pán Tomáš Grünfeld, nar. 15.10. – 72 rokov. Prajeme im veľa zdravia. *Ad mea veesrim šana!*

ŽNO BRATISLAVA

V mesiaci **október** oslávia narodeniny: pani MUDr. Yvonna Farská – 91 rokov; pani MUDr. Heda Forbátová – 71 rokov; pán Ing. Jaroslav Franek – 75 rokov; pani Elena Krajčovičová – 73 rokov; pani MUDr. Táňa Nováková-Janovicová – 55 rokov; pani Ula Pastirčáková – 71 rokov; pán Ing. Ladislav Schragge – 65 rokov; pán Prof. Ing. Juraj Stern – 81 rokov; pán Ing. Radoslav Strapko – 50 rokov; pani Alena Strapková – 78 rokov, a pani Eva Škamlová – 73 rokov. Všetkým prajeme veľa zdravia.

Ad mea veesrim šana!

Úmrtí

So smútkom oznamujeme úmrtie pani Margity Horákovej, pani Márie Inczeovej a pána Jozefa Pevného.

Zichronam livracha.

ŽO BRNO

V měsíci **říjnu** oslaví své narozeniny: pan Vít Bartoš, nar. 21.10. – 58 let; Alois Doležal, nar. 23.10. – 12 let; paní Genovéva Dostálková, nar. 29.10. – 71 let; paní Anežka Hanáková, nar. 31.10. – 21 let; Nica Harel, nar. 22.10. – 10 let; paní Kateřina Králová, nar. 4.10. – 45 let; paní Sandra Látalová, nar. 3.10. – 35 let; pan Radek Maník, nar. 14.10. – 54 let; paní Miriam Navrátilová, nar. 15.10. – 51 let; pan Michael Pelíšek, nar. 9.10. – 41 let; paní Marie Sudová, nar. 9.10. – 82 let, a Patrik Urban, nar. 17.10. – 6 let. Všem přejeme dobré zdraví a pohodu.

Ad mea veesrim šana!

ŽO DĚČÍN

V **říjnu** oslaví jubileum naši členové: paní Petra Čepková – 49 let; paní Eva Erbenová – 91 let; pan Ing. František Fendrych – 69 let; pan Jaroslav Achab Haidler – 63 let; pan Vladimír Poskočil ml. – 57 let; pan Jiří Soukup – 59 let; paní Martina Turková (Sládková) – 42 let; pan Ing. Jiří Vejvoda – 71 let, a paní Tereza Vejvodová – 33 let. Všem našim jubilantům přejeme dobré zdraví.

Ad mea veesrim šana!

ZPRÁVY Z OBCÍ

ŽO KARLOVY VARY

V **říjnu** oslaví narozeniny pan Ladislav Guttman, nar. 7.10. – 67 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽNO KOŠICE

V mesiaci **október** oslávia narodeniny: pani Katarína Barkániová – 68 rokov; pán Ing. Eugen Blau – 81 rokov; pán Ing. Dušan Čierny – 75 rokov; pani Mgr. Marianna Čierna – 75 rokov; pán Tomáš Gregor – 70 rokov; pán JUDr. Pavol Sitar – 75 rokov; pán Alexander Malý – 69 rokov; pani MUDr. Katarína Šalamonová – 68 rokov; pán Ing. Ernest Salzer – 51 rokov; pán Tibor Šimonovič – 69 rokov; pán Tomáš Stark – 74 rokov, a pani PhMr. Zuzana Szantová – 95 rokov. Všetkým prajeme veľa zdravia.

Ad mea veesrim šana!

ŽO LIBEREC

V **říjnu** oslaví narozeniny: slečna Ester Yael Adamová, nar. 5.10. – 23 let.

Ad mea veesrim šana!

Úmrtí

S lítostí oznamujeme, že v neděli 5. září 2021 zesnul ve věku 98 let pan Jindřich Steindler. Nechť je jeho duše přijata do svazku živých. *Zichrono livracha.*

ŽO OLOMOUC

V **říjnu** oslaví jubileum: pan Pavel Buxbaum, nar. 4.10. – 66 let; paní Alžběta Dostálová, nar. 11.10. – 85 let; paní Helga Smékalová, nar. 28.10. – 91 let. Všem jubilantům přejeme všem pevné zdraví, štěstí a pohodu.

Ad mea veesrim šana!

ŽO OSTRAVA

V **říjnu** oslaví narozeniny: pan Robert Dvořák, nar. 15.10. – 51 let; paní Dana Jeřábková, nar. 2.10. – 82 let; paní Olga Komárková, nar. 16.10. – 58 let; paní Bc. Anastázie Osičková, nar. 20.10. – 75 let; pan Vladimír Světel, nar. 20.10. – 73 let; slečna Katrin Tesařová, nar. 20.10. – 17 let, a pan Michal Samuel Tesař, nar. 29.10. – 20 let. Všem přejeme dobré zdraví do dalších let.

Ad mea veesrim šana!

ŽO PLZEŇ

V **říjnu** osladví narozeniny: pan Mgr. Michal Foršt – 58 let; pan Ing. Miroslav Lederer – 74 let; pan MUDr. Vilém Lederer – 79 let; paní Alena Popperová – 89 let, a pan Jan Stadler – 83 let. Všem jubilantům přejeme pevné zdraví, štěstí a osobní pohodu.

Ad mea veesrim šana!

ŽO PRAHA

V **říjnu** oslavují narozeniny: pan Otto Becker, nar. 31.10. – 84 let; paní Olga Dostálová, nar. 2.10. – 75 let; paní Helena Dvořáková, nar. 15.10. – 87 let; paní Jana Fraňková, nar. 1.10. – 75 let; paní Hana Hornová, nar. 22.10. – 88 let; paní Natela Jinjikhashvili, nar. 2.10. – 81 let; pan Evžen Jokl, nar. 22.10. – 89 let; paní Dagmar Lukešová, nar. 6.10. – 98 let; paní Viera Marvinová, nar. 28.10. – 99 let; paní Hana Růžičková, nar. 8.10. – 85 let; pan Pavel Sládek, nar. 24.10. – 75 let; paní Judita Timplová, nar. 8.10. – 94 let; paní Judis Urbanová, nar. 2.10. – 81 let; paní Marina Varšavská, nar. 3.10. – 80 let; pan René Walla, nar. 14.10. – 84 let, a pan Rolf Wiener, nar. 1.10. – 87 let. Do dalších let přejeme všem pevné zdraví.

Ad mea veesrim šana!

Úmrtí

S lítostí oznamujeme, že dne 1. září zemřel ve věku 78 let pan Juraj Sedláček. Se zesnulým jsme se rozloučili 3. září v obřadní síni Nového židovského hřbitova v Praze. *Zichrono livracha.*

Se smutkem oznamujeme, že dne 18. září zemřela ve věku 82 let paní Taťána Kohoutová. Se zesnulou jsme se rozloučili 20. září v obřadní síni Nového židovského hřbitova v Praze.

Zichrona livracha.

ŽO ÚSTÍ NAD LABEM

V **říjnu** oslaví narozeniny paní Eva Kotrbová, paní Dana Šaferová a paní Mgr. Yvone Šaferová. Všem našim členkám přejeme pevné zdraví a osobní pohodu.

Ad mea veesrim šana!

ZPRÁVY ZE SVĚTA

UNIVERZITNÍ SYNAGOGA

V Postupimi bylo v univerzitním kampusu otevřeno Evropské centrum židovských studií. Nachází se v Novém paláci z 18. století, v parku Sanssouci. Centrum funguje také jako zastřešující instituce pro již etablovaná židovská učiliště reformního judaismu: progresivní rabínský seminář Abrahama Geigera a konzervativní rabínský seminář Zachariáše Frankla. Na místě byla také otevřena synagoga: první nový templ ve městě od druhé světové války a současně první univerzitní synagoga v Německu. Je pojata v minimalistickém stylu a vejde se do ní na čtyřicet věřících. Náklady na ni zaplatil braniborský stát. V současné době studuje v Evropském centru ve třech programech osmdesát studentů.

EC CHAJIM NA KRÉTĚ

Na řeckém ostrově Kréta se z jedné z nejstarších komunit v diaspoře zachovala jediná synagoga, a to Ec chajim v přístavním městě Chania. Díky péči historika Nikose Stavroulakise, jenž o ni léta sám pečoval a založil zde i malé židovské muzeum, se synagoga zcela nezavřela ani nezchátrala. Stavroulakis zemřel roku 2017, jeho archiv se v současné době zpracovává a bude zpřístupněn veřejnosti.

Židé žili na Krétě od antických dob, za vlády Řeků, Římanů, za byzanské říše, v době andaluských Arabů, Benátčanů i Osmanů. Před druhou světovou válkou čítala chanijská komunita na 350 Židů, za německé okupace Kréty byli všichni deportováni do Osvětimi.

ČESTNÁ OBČANKA VÍDNĚ

Rakouská spisovatelka (s česko-židovskými kořeny) a držitelka Nobelovy ceny za literaturu z roku 2004 Elfriede Jelineková se stala čestnou občankou Vídně. Návrh starosty v září potvrdili zastupitelé.

Starosta a vídeňská radnice vnímají Jelinekovou jako skvělou prozaičku, básnířku a dramatičku, která dovede upozornit na problematická místa moderních dějin a současnosti, včetně problematického přístupu Rakouska k vlastní nacistické minulosti nebo uchazečům o azyl. Čestné občanství rakouská metropole uděluje zřídka, v posledních dvaceti letech je získalo pouze 13 osobností, mj. kancléř Franz Vranitzky a prezident Heinz Fischer, básnířka Friederike Mayröckerová nebo producent Eric Pleskow, jenž spolupracoval s Milošem Formanem na filmu *Amadeus*.

Synagoga Ec chajim v Chaniji na Krétě. Foto archiv.

ZÁKON A POKUTY

V květnu byl v poslancům britského parlamentu představen návrh zákona týkajícího se svobody slova hostujících přednášejících na vysokých školách, The Higher Education (Freedom of Speech) Bill. Pokud bude přijat, bude od registrovaných univerzit a vysokých škol v Anglii žádat, aby bránily svobodu slova a akademickou svobodu hostů. Problém ovšem spočívá v tom, že Studentský úřad, jenž dohlíží na univerzitní řád, bude moci pokutovat školy, které odmítnou, aby někdo na jejich akademické půdě přednášel. Kritici návrhu tvrdí, že v tomto případě se nejedná o svobodu slova, ale o politiku. „Vláda zasahuje (do chodu univerzit) tím, že jim říká, že musejí vítat i lidi se škodlivými, pomýlenými názory nebo takové, kteří přímo propagují lži typu popírání holokaustu nebo rasové vědy," říká např. Joe Mulhall, vedoucí výzkumné skupiny v Hope not Hate, největší britské protirasistické a protifašistické organizaci.

PŘED NOVÝM ROKEM

Počet obyvatel, kteří se identifikují jako Židé, dosáhl podle zprávy Židovské agentury (JA) před Roš ha-šana 5782 čísla 15,2 milionu, což je o 100 tisíc více než ve stejnou dobu před rokem. V Izraeli žije 6,9 milionů Židů, v USA 6 milionů. (Pokud by se ale jako Židé počítali lidé na základě zákona návratu, tj. alespoň s jedním židovským prarodičem, je číslo mnohem vyšší, tvrdí JA: 25,3 milionu, přičemž v Izraeli to je 7,3 milionu a 18 milionů mimo Izrael.) Ve Francii čítá komunita 446 000 lidí, v Kanadě 393 000 a ve Spojeném království 292 000.

Dle Ústředního statistického úřadu v Izraeli žije v zemi 6,94 milionu Židů, což představuje 74 procent celkové populace (9,39 milionu). Téměř dva miliony Arabů pak tvoří 21 procent obyvatelstva.

ZEMŘEL EPHRAIM EINHORN

V půli září zemřel ve věku 103 let rabín a obchodník Ephraim Einhorn. Pocházel z Vídně, studoval v ješivě a roku 1938 se dostal do Anglie, kde dostudoval a stal se rabínem. Na sklonku čtyřicátých let a v padesátých letech vedl několik amerických kongregací a současně působil ve Světovém židovském kongresu. Součástí jeho práce byly i cesty do severní Afriky a na Blízký východ, kde měl navazovat kontakty s pronásledovanými Židy a poskytovat jim pomoc. Na sklonku šedesátých a na počátku sedmdesátých let měl obchodní kontakty i v Československu, roku 1973 však byla jeho činnost ukončena s tím, že „není ve státním zájmu".

Od roku 1975 působil Einhorn na Tchajwanu v Tchaj-peji. Organizoval bohoslužby, které se – vzhledem k tomu, že ve městě nebyla žádná synagoga ani modlitebna – konaly v hotelích. Místní Židé na něj vzpomínají jako na svérázného člověka, ale vynikajícího učitele. V devadesátých letech napomohl Einhorn navázání parlamentních vztahů mezi Tchaj-wanem a řadou východo- a středoevropských zemí, včetně ČR. **(am)**

ראש חדש ירחון
ROŠ CHODEŠ

Vydává Federace židovských obcí v ČR, Maiselova 18, 110 01 Praha 1, IČO: 00438341, www.fzo.cz. Redakce a administrace: Izraelská 1, 130 00 Praha 3, telefon/fax 226 235 217, e-mail: roschodes@sefer.cz. Redakce: Alice Marxová (šéfredaktorka), Jiří Daníček. Sekretariát a výtvarná spolupráce: Anna Tomášková. Vychází měsíčně, nevyžádané rukopisy se nevracejí. Číslo indexu 47 680. Předplatné zajišťuje jménem vydavatele společnost SEND Předplatné spol. s r. o. (www.send.cz; call centrum 225 985 225; mobil 777 333 370; e-mail: send@send.cz. Předplatné pro Slovensko: MAGNET press Slovakia s. r. o., P. O. Box 169, 830 00 Bratislava, tel.: 00421-2-67201931-33, fax: 00421-2-67201910 (20,30), e-mail: predplatne@press.sk. Předplatné do zahraničí a v elektronické podobě vyřizuje administrace *Roš chodeš*. MKČR E922, ISSN 121074 68. Toto číslo vychází 1. 10. 2021.

Cena 30 Kč (1,20 €)